

אחדות

XXXI. ÉVFOLYAM, 136. SZÁM • 2020. NOVEMBER • 500 Ft
5781. KISZLÉV • כסלו תשפ"א • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

VILÁGSZÍNVONALÚ JUDAISZTIKA TANSZÉK INDUL BUDAPESTEN

Bemutatjuk
MICHAEL CHIGHEL
professzort

Miért ajándékozzuk
meg a gyerekeket
hanukakor?

A „RÉGI-ÚJ”
LÁGYMÁNYOSI ZSINAGÓGA
TÖRTÉNETE ÉS ÚJJÁSZÜLETÉSE

Lord JONATHAN SACKS
rabbira emlékezünk

KEDVES OLVASÓ!

Hanuka története arra tanít bennünket, hogy a fény sosem alszik ki teljesen. Hogy akármilyen kis remény van, akármilyen icipici lángocska is, az hatalmas világossággá tud lobbanni, elűzve a félelem és a gyűlölet sötétjét. Hanuka története arra tanít minket, hogy mindig föl lehet állni. Hogy akárhányan is vesznek oda a küzdelemben, akármekkorák is a veszteségeink, akármennyire gyöngék, kiszolgáltatottak, reményvesztettek vagyunk is: a végén fel tudunk állni. Hanuka története arra tanít minket, hogy a harcok egyszer véget érnek, hogy eljön az ideje annak, hogy felmérjük a veszteségeinket, eltemessük a halottainkat és új jövőt építsünk. Hanuka története a remény története. A kevesek története. A bátorság, a kitartás és az állhatatosság története.

Az elmúlt hetek és hónapok bezártak bennünket a félelem és a reményvesztettség börtönébe. Az egyre rövidülő nappalok, jeges éjszakák odakint – az aggodás és a szorongás idebent. Nem tudjuk, ez a harc mikor ér véget. Azt azonban már tudjuk, hogy az élet nem lesz újra olyan, mint az előtt volt. Hiába szűkül le újra az életterünk egyre kisebbre és kisebbre, muszáj, hogy távolabbra nézzünk. Muszáj, hogy a jövőért cselekedjünk. Néha csak apróságokkal, mint egy láng fellobbantása. Néha olyan hatalmas dologgal, mint egy egész Szentély megtisztítása.

A körülöttünk lévő világ sajnos sokszor nem szép. Veszteségeink vannak, voltak és lesznek is. A mi dolgunk az, hogy fényt gyűjtsünk. Hogy megtegyük a következő lépést. Hogy felálljunk, ha elestünk – és felhúzzuk a társainkat, ha elestek. Néha egészen kicsi dolgoktól lobban fel a fény. Például attól, hogy felhívunk egy magányos embert telefonon. Máskor nagyot kell lépnünk, például azzal, hogy egy halottnak tűnő épületbe új életet lehelünk.

És néha el kell fogadni a veszteségeinket. Jonathan Sacks rabbi egész élete példa arra, hogy a legváratlanabb helyeken és módokon lehet fényt lobbantani és hidakat építeni. Hanukai számunkkal az ő emléke előtt tisztelgünk.

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:

www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a

www.zsido.com/egység

oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja

a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

BORÍTÓ

Michael Chighel professzor,
a Milton Friedman Egyetem
Judaisztika Tanszékének
vezetője

Fotó: Megyeri A. Jonatán

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károlyi krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Cseh Viktor, Tuna Judit

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-3223 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

HANUKAI AJÁNDÉKOKTÓL A TRENDERLIIG

„Az utóbbi évtizedekben
zsidó körökben már sokkal
elterjedtebb a jólét, mint
azelőtt, így egyre többen ad-
nak hanuka minden napján
pénzt, illetve azt helyettesítő
ajándékot a gyerekeiknek.”

12. oldal

22. oldal

ÚJRA BÜSZKE A BOCSKAI ÚTI ZSINAGÓGA

„Egy olyan városban, ahol százezer
főre tehető a zsidó származású lako-
sok száma, tényleg méltatlan, hogy
még mindig van jó pár olyan zsinagó-
ga, amely nem imaházként működik.”

10. oldal

KORONAVÍRUS ÉS TERRORVESZÉLY

„A zsidóság és a járványok
terjesztésének összekapcsolása
régóta antiszemita sztereotípiák,
ilyen értelemben sajnos nem
meglepő, hogy a koronavírus
kapcsán is előkerült.”

SMÚZ

- 21 A főszerkesztő levele
Mire tanít minket hanuka?
- 41 Hírek

REBBE

- 51 Mit ér az, aki újságot olvas
a zsinagógában?

HOHMECOLÓ

- 61 Ausztria zsidósága
Naftali Deutsch írása
- 101 Koronavírus és terrorveszély:
az európai antiszemitizmus
helyzete
Interjú Szalai Kálmánnal,
a TEV titkárával

JIDDISKÁJT

- 121 Hanukai ajándékoktól
a trenderliig
Oberlander Báruch rabbi írása

KILE

- 151 Világszínvonalú Judaisztika
Tanszék indul
a Milton Friedman Egyetemen
Interjú Michael Chighel
professzorral

- 181 „Tudtuk, hogy kemény fába
vágjuk a fejszénket”
Interjú Köves Slomó rabbival
- 201 „A kiváló vezető
vezetőket képez”
Elhunyt Lord Jonathan Sacks
rabbi
- 221 Újra büszke a Bocskai úti
zsinagóga
Tuna Judit írása

JUDAPEST ANNO

- 261 A lágymányosi nagyzsinagóga
kalandos története
Cseh Viktor írása

MISPÓHE

- 301 Mi kerül a kidusasztalra?
Három szombati étkezés
Dénes Anna írása

ÉCESZGÉBER

- 321 Amerika a választások után
– mire számíthat Izrael?
Naftali Deutsch írása
- 341 A zsinagóga, amelyik megemelte
kalapját Ferenc József előtt
Dénes Anna meséje

NAGYKÖVETEK TETTEK LÁTOGATÁST KÖVES SLOMÓNÁL

November közepén *Takács Szabolcs*, washingtoni magyar nagykövet és *David B. Cornstein*, távozó budapesti amerikai nagykövet is látogatást tette *Köves Slomónál*, az EMIH vezető rabbijánál. Takács Szabolcs látogatása során a magyar zsidóság aktuális helyzetéről, az Egyesült Államok és Magyarország zsidóságának kapcsolatáról, valamint a magyarországi zsidóságért folytatott közös munkáról tartott megbeszélést Köves Slomóval. A leköszönő nagykövet és Köves Slomó kölcsönös köszönetüket fejezték ki az elmúlt évek közös munkájáért, a nagykövetség és az EMIH gyümölcsöző együttműködéséért, a magyarországi zsidó élet felvirágoztatásáért tett együttes fellépésért. David B. Cornstein kifejezte reményét a további együttműködés és baráti viszony fenntartásáról.

2025-IG MÉG BIZTOSAN LESZ EXPORT KÓSER HÚS LENGYELORSZÁGBÓL

2025-ben Lengyelország beszünteti a kóser hús exportálását, mely nem kevesebb, mint 1,8 milliárd dollárt hozott évente a cégeknek. Azonban ez nem jelenti azt, hogy a kóser vágást is betiltják, csak külföldre eladni már nem lehet. A törvénytervezet alkotója *Jaroslav Kaczyński* miniszterelnök-helyettes, a jobboldali Jog és Igazságosság párt vezetője. Menachem Margolin rabbi, a brüsszeli székhelyű Európai Zsidó Egyesület vezetője azzal érvelt a törvény bevezetése ellen, hogy Lengyelországból származik az Európában vágott kóser hús jelentős része, sőt a lengyelországi kóser vágóhidak Európán kívüli piacokat is ellátnak hússal. Az egyesület továbbra is folytatja a harcot a törvény életbe léptetése ellen.

AZ EMIH ELHOZTA A GÁN IZRAEL NYÁRI TÁBORT DEBRECENBE

Idén debütált a debreceni tábor, a hangulatról egy háromperces videós összeállítást is készítettek a szervezők, melyben a táborban résztvevő gyerekek mesélnek élményeikről. Kiderült, hogy a gyerekek különböző országokba „látogattak” a tábor folyamán, mint pl. Brazília, Izland vagy Mexikó. Egy kislány a Tórával való ismerkedést emelte ki, mint legemlékezetesebb program, és „nagyon örül, hogy minden ember nevének a kezdőbetűje benne van” – mondta. *Szabó Dafna* madricha szerint a tábor nagyon jó arra, hogy a debreceni diákok a zsidóságról tanulhassanak és csodálatos időt tölthessenek együtt. *Shamuel Faigen* rabbi szupernek titulálta az idei évet, és már hozzá is kezdtek az előkészületekhez, hogy jövőre is legyen zsidó gyerektábor Debrecenben.

VÉDŐESZKÖZ-CSOMAGOT OSZT A MAZSÖK

Önkéntesek segítségével oszt országosan védő-csomagot a MAZSÖK 4800 holokausztúlélő számára. A csomag tartalma 10 darab orvosi maszk, 2 pár gumikesztyű és egy 250 milliliteres kézfertőtlenítő folyadék. A csomagokat a főváros kerületeiben és vidéki helyszíneken, többek között Debrecenben, Nagykőrösön, Kecskeméten osztották szét. Az önkéntesek nagyon ügyelnek a járványügyi intézkedések betartására: maszkban adják át a küldeményt, illetve, kérésre, az ajtó elé helyezik azt. „Reményeink szerint, ezzel hatékonyan hozzá tudunk járulni időseink egészségének megvédéséhez” – mondta el a MAZSÖK szóvivője.

Mit ér az, aki újságot olvas a zsinagógában?

A lubavicsi Rebbe, Menáchem Mendel Schneerson közismert volt arról, hogy minden zsidó felé egyforma szeretettel fordult, akár vallásos volt, akár nem. Segített megtalálni az embereknek a saját útjukat és mindenkiben meglátta az Örökkévaló szikráját. Akkor is, ha az illető újságolvasással töltötte az időt a zsinagógában.

*Isten kegyelméből
5720. támuz 16. [1960. július 11.]
Brooklyn, N.Y.*

Nagy örömmre szolgált, hogy hosszas kihagyás után kézhez kaptam június 17-én kelt levelét, melyben beszámol nagy boldogságban megtartott esküvőjéről. Megelégedéssel olvastam, hogy a Tórán, tehát az élet törvényén nyugvó családi élet mellett kötelezték el magukat.

Humoroson megírt beszámolója alapján meggyőződésem, hogy mind önnek, mind a feleségének az az eltökélt szándéka, hogy autentikus zsidó életet éljenek, mely a boldog és harmonikus élet biztosítéka, anyagi és spirituális értelemben is. A legfontosabb dolog a komoly elhatározás, majd – ahogy bölcseink mondják – az egyik parancsolat hozza magával a következőt. Ez teremti meg annak a lehetőségét, hogy fogadni és élvezni tudják Isten áldásait.

Levelében említést tett egy zsidóról, akivel utazása közben találkozott, és aki ugyan elmegy a zsinagógába, hogy kiegészítse a minjenti, ám az időt újságolvasással tölti. Természetesen mindenki a saját habitusa alapján ítéli meg az illetőt. Én, a magam részéről a következő két szélsőséges jellemzőre hívnám fel a figyelmet: Először is a zsidósághoz való rendkívül erős kötődést látom benne, mely minden zsidóra jellemző. Hiszen egy olyan emberről van szó, aki a világ egy távoli pontjára sodródott és nagyon eltávolodott a gyökereitől. Nemcsak földrajzi értelemben, hanem mentálisan és intellektuálisan is. Nem tudja, mi az ima jelentősége, mit jelképez Isten háza stb.

Mégis ott pislákol benne a zsidó szikra, ahogy az Álder Rebbe, a Chábád megalapítója fogalmazott: „Az isteni lélek az Örökkévaló egy valóságos darabja”. Az isteni lélek, mely minden zsidóban megtalálható, megpróbál minden áron megmutatkozni. Ebben az esetben úgy, hogy az említett zsidó a jelenlétével lehetővé teszi mások számára a közösségi imát. Erőfeszítést tesz, hogy segítse őket és hogy közékük tartozzon.

A másik észrevételem az elsőből következik: Ha egy olyan helyzetben, melyben minden a vallásos zsidó életvitel ellen szól, valaki mégis képes megőrizni zsidó önazonosságát, könnyű belátni, hogy milyen nagy dolgokat

érhetett volna el akkor, ha fiatal korában megfelelő zsidó oktatáshoz jut vagy legalább megfelelő spirituális útmutatást kap felnőtt éveiben. Ez a meglátás is a zsidók között fennálló kölcsönös felelősséget hangsúlyozza, különösen azok tekintetében, akiknek módjukban áll segítséget nyújtani másoknak.

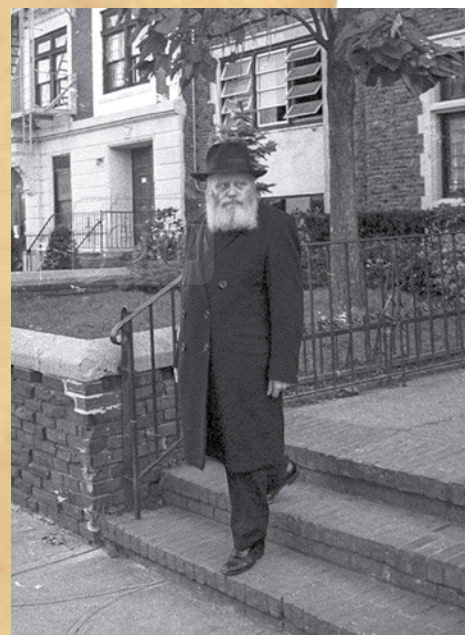
Nem tagadom, a fent leírtak könnyen tűnnek puszta filozofálgatásnak, a céloim azonban az volt, hogy gondolkodásra készítsem azzal kapcsolatban, hogy mit tehetne a lehetőségeit felhasználva a saját környezetében és mi lenne az ehhez szükséges megfelelő hozzáállás.

Nem szabad lemondanunk egyetlen zsidóról sem. Mindent meg kell tennünk annak érdekében, hogy a képességeinket és lehetőségeinket maximálisan kihasználva erősítsük a zsidó identitást minden zsidóban, akivel csak találkozunk.

Senki sem tudhatja ugyanis, hogy a másokra gyakorolt hatása milyen eredményeket hoz a későbbiekben.

Levelem végén visszatérnék ahhoz az örömteli eseményhez, mellyel soraimat kezdtem: az esküvőjéhez. Ismét kifejezem imával teli jókívánságaimat, hogy a Tóra és a parancsolatok örök érvényű alapjaira építse fel otthonát, és ennek érdemében legyen boldog és termékeny élete, anyagiakban és szellemiekben egyaránt, hiszen e két dolog kéz a kézben jár.

Bízom benne, hogy Ön és a felesége is érdekesnek és hasznosnak találja soraimat. Remélem, mindig jó híreket kapok Öntől.

M. Schneerson

AUSZTRIA ZSIDÓSÁGA

Az osztrák zsidóság ebben a hónapban két szempontból is fájdalmas reflektorfénybe került. November másodikán terrortámadás érte az osztrák fővárost, melynek első lövései egy bécsi zsinagóga közvetlen közelében dördültek el. Nem sokkal ezután emlékeztünk meg a Kristályéjszakaról, mely több mint 80 éve az osztrák zsidóság elpusztításának nyitánya volt. NAFTALI DEUTSCH ÍRÁSA

A RÓMAI KORTÓL A KÖZÉPKORIG

A mai Ausztria területén fellelt első, zsidó vonatkozású tárgyi emlék egy 1800 évvel ezelőtt készült aranytekercs, melyre a Smá Jiszrael ima szavait vésték görög betűkkel, és a burgenlandi Félturny (Halbturn) község közelében került elő egy gyermek sírjából. A lelet megerősíti azt a tényt, hogy a római kori Pannónia provinciában már nagyobb számban éltek zsidók, akik feltehetően a Szentföldet meghódító római sereg nyomán vándoroltak észak felé vagy a hadizsákmány részeként, szolgának hurcolták őket Európába.

A következő nyom egy X. századból származó okirat, mely egyenlő jogokat biztosít a Duna mentén működő zsidó és keresztény kereskedők számára. Feltételezhető, hogy ekkor már éltek Bécsben is zsidók. Annyi bizonyos, hogy két évszázaddal később már két zsinagóga is működött a városban, ahová a Rajna vidékéről és Bajorországból érkeztek nagyobb számban zsidók. A közösség a XIII. században indult virágzásnak, amikor II. Frigyes német-római császár rögzítette jogait. Az elsősorban kereskedéssel és adószedéssel foglalkozó zsidók nyugalomban éltek Bécsben, mely korának egyik legfontosabb vallási

központja lett Európában, és neves rabbik működtek tanházában. A harcos katolikus Habsburg uralkodóház trónra kerülése után a közösség helyzete megingott, jogai csorbultak és megszorodtak a zsidóellenes incidensek. Mindezek következtében a zsidóság létszáma és befolyása jelentősen megcsappant az elkövetkező évszázadokban.

MÁGLYAHÁLAL VAGY KIÜZETÉS

A közösség helyzete tovább romlott a XV. században, a Husz János vezette protestáns mozgalom megjelenésével, mert a zsidókat az „eretnekekkel” való összejátszással vádolták meg. Felső-Ausztriában 1420-ban az a hamis vád terjedt el, hogy a zsidók megszenstelenítik a katolikus miséken felhasznált ostyát. V. Albert császár emiatt 210 zsidót máglyára küldött, a többi pedig megfosztotta minden vagyonától és száműzte őket az országból. Helyzetük III. Frigyes uralkodása alatt, 1440 és 1493 között javult, mert az uralkodó ismét engedélyezte letelepedésüket Stájerországban és Karintiában, és védelmébe vette őket. Nem véletlen, hogy a köznép a „zsidók királyaként” csúfolta III. Frigyeset. Utódai már kevésbé viseltettek jóindulattal a zsidók iránt, és egymást követték a kiűzetések és

III. Frigyes, a „zsidók királya”

egyéb jogfosztások. Ezek egyike az a törvény, mely a zsidó családokban csupán az elsőszülött fiú számára engedélyezte a házasságkötést, így ösztönözve a zsidók kiáramlását az országból.

A TÜRELMI RENDELET

A helyzet csak Mária Terézia idején kezdett javulni, amikor a Habsburg Birodalom zsidó lakossága jócskán megnövekedett Galícia bekebelezése következtében. A zsidók integrálását fia, II. József tűzte ki

céljával. 1782-ben kihirdette a Türelmi Rendeletet, melyben számos korábbi korlátozást feloldott, továbbá elrendelte, hogy a zsidók világi ismereteket oktató iskolákat hozzanak létre. Az uralkodó célja az volt, hogy az addig izoláltan élő zsidó közösség szokásaiban, nyelvében, öltözkéiben, habitusában minél inkább hasonlónak váljon a többségi nemzethez, és hasznos tagjai legyenek a társadalomnak.

II. József egységesítési törekvéseinek köszönhetjük az Osztrák-Magyar Monarchiából származó zsidók német vezetéknevét is. A „kalapos király” birodalma minden polgára számára előírta a vezetéknev felvételének kötelezettségét. A zsidók közül korábban csak kohénok és léviek rendelkeztek megkülönböztető névvel, a rendelet nyomán azonban mindenkinek fel kellett vennie családnevet. Közismert, hogy a gazdagabbak gold (arany), vagy rosen (rózsa) előtaggal rendelkező neveket vásároltak maguknak, míg a szegényebbek színeket (Grün, Schwarz), származást (Deutsch, Ungar) vagy tulajdonságokat (Klein, Grósz) jelző neveket, vagy éppen a hosszú és neveségesnek szánt Katzenellenbogen (macskakönyök) nevet kapták.

GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI FELEMELKEDÉS

Az osztrák zsidók aranykora I. Ferenc József császár trónra kerülésével kezdődött. Ő egyenlő jogokat biztosított minden alattvalója számára. A zsidók 1849-ben kaptak engedélyt arra, hogy hivatalosan is hitközségbe tömörüljenek, a teljes emancipációra pedig 1867-ben került sor. A császár rendkívül népszerű volt a zsidók körében. Amikor 1869-ben Jeruzsálemben látogatott, az ott élő zsidók – akiknek jelentős része az Osztrák-Magyar Monarchia területéről vándorolt oda – nagy tisztelettel fogadták. Ferenc József alapítványt hozott létre, mely a Szentföldön működő zsidó intézményeket támogatta. (E témáról szól mesénk is lapunk utolsó oldalán.)

I. Ferenc József császár

Ebben az időszakban az osztrák zsidóság rendkívül gyors társadalmi és gazdasági felemelkedésen ment keresztül. Tagjai közül a szellemi élet olyan kiválóságai kerültek ki, mint Gustav Mahler, Arnold Schönberg, Stefan Zweig, Arthur Schnitzler, Sigmund Freud, Martin Buber vagy Karl Popper. A „boldog békeidőket” csupán az antiszemita Karl Lueger bécsi polgármesterré választása zavarta meg, akit – a császár aggodalmai ellenére – kétszer újraválasztottak. A később Hitler egyik példaképévé is vált Lueger a zsidók gazdasági és szellemi visszaszorítására törekedett, de céljait csak korlátozott mértékben sikerült megvalósítania.

I. Ferenc József uralkodásának végére már 300.000 zsidó élt Ausztriában, közülük kétszázezren a fővárosban, Bécsben, ahol a lakosság több mint 10%-át tették ki.

Az első köztársaság idején (1919–34) számos zsidó töltött be fontos politikai tisztséget, elsősorban a Szociáldemokrata Párt színeiben. Az asszimilált zsidóság jelentős része a baloldali mozgalmakat támogatta, többek között azért, mert csak ebben a közegben nem korlátozták egyáltalán az előretartásukat. Az osztrák zsidók biztonságérzete Hitler hatalomra jutásával rendült meg, és sokan a kivándorlás mellett dön-

töttek. Az 1938-ban bekövetkezett Anschluss követően Ausztriában is bevezették a náci faji törvényeket, melyek több mint 200.000 embert érintettek. Hamarosan megnyílt az első koncentrációs tábor a Linz közelében fekvő Mauthausenben, mely eleinte büntetőtáboroként üzemelt a rendszer ellenségeinek minősített személyek számára.

A HOLOKAUSZT PUSZTÍTÁSA

Az 1938. novemberi Kristályéjszaka pogromjai hatalmas pusztítást végeztek szerte Ausztriában. A bécsi zsinagógák nagy részét megsemmisítették, a zsidó üzleteket kirabolták. A Hitlerjugend és az SA milicistái 27 zsidót gyilkoltak meg egyetlen éjszaka alatt és további százakat bántalmaztak. Ezt követően zsidók ezreit tartóztatták le és deportálták a dachau vagy a buchenwaldi koncentrációs táborba. Az egyre fokozódó terror következtében 1938 és 1940 között 117.000 zsidó hagyta el Ausztriát. Jelentős részük Angliába vagy az Egyesült Államokba települt át, de sokan vándoroltak ki Palesztinába is.

A második világháború alatt a zsidó lakossággal kapcsolatos náci politika középpontjában eleinte a zsidó vagyon megkaparintása és a zsidók emigrációra kényszerítése volt, majd megkezdődtek a kitoloncolások is a megszállt keleti területekre. 1941-ben megszűnt a legális kivándorlás lehetősége, majd az év októberében elkezdődtek a tömeges deportálások, melyek során 35.000 zsidót hurcoltak Bécsből a kelet-európai gettókba, főleg Minszkbe, Rigába, Lublinba és Lodzba. A Minszkbe és Rigába küldött zsidók többségét nem sokkal érkezésük után az Einsatzgruppe különítményei meggyilkolták. Rajtuk kívül több mint 15.000 bécsi zsidót Theresienstadtba deportáltak, további ezreket pedig különböző németországi koncentrációs táborokba. 1942 végére csak 7000 zsidó maradt Ausztriában. Mire 1945 áprilisában és májusában a szovjet és az amerikai erők megszállták Ausztriát, 65.500 zsidó vált a népiirtás áldozatává.

ANTISZEMITIZMUS A HÁBORÚ UTÁN

A holokauszt után a túlélők jelentős része hontalanok táborába került. Akiknek nem volt hova visszatérniük, vagy nem akartak visszatérni eredeti lakóhelyükre, akár hosszú évekre is ezekben a táborokban maradtak és Palesztinából érkező önkéntesek csoportjai, illetve amerikai zsidó szervezetek dolgozói segítették őket. 1955-ig körülbelül 250–300.000 „lakóhelyét elhagyni kényszerült személy” élt Ausztriában. Végül mintegy háromezren maradtak az országban, és létrehozták az új zsidó közösséget. Az 1956-os magyar forradalom alatt nagyjából 200.000 magyar menekült Ausztrián át nyugatra. Köztük volt 17.000, jelentős részben vallásos zsidó, akiknek egy része a maradás mellett döntött, és a továbbiakban a bécsi hitközséget erősítette. A kilencvenes években a felbomló Szovjetunióból is több ezer zsidó települt át Ausztriába, köztük a hagyományaikhoz erősen ragaszkodó kaukázusi zsidók.

Ausztriában a háború után sem szűnt meg az antiszemitizmus, és a náci időszakban magas katonai vagy politikai pozíciót betöltő személyek közül is többen fontos tisztségekhez jutottak. A múlttal való szembenézés és a kárpótlásra való hajlandóság sokkal kevésbé volt sikeres Ausztriában, mint Németországban. Elterjedt volt az a nézet, hogy Ausztria is a német birodalmi törekvések áldozata lett, és ennek megfelelően minden felelősség a németeket terheli. 1986 és 1992 között az a Kurt Waldheim volt Ausztria elnöke, aki a háború alatt a Wehrmacht tisztjeként szolgált. Nem egyértelmű a megítélése a működése alatt nagy népszerűségnek örvendő Bruno Kreiskynek sem, aki 1959 és 1966 között Ausztria külügyminisztere, majd 1970 és 1983 között kancellárja volt. A zsidó származású szociáldemokrata politikus rendkívül kritikus volt Izraellel szemben, Menáchem Begint terroristának, az izraeli jobboldalt pedig fasisztának titulálta. Emellett baráti viszonyt

EGÉSZ EURÓPÁT MEGRÁZTA A BÉCSI TERRORTÁMADÁS

Az első támadásra november 2-án, a Seitenstettengasse-i zsinagóga környékén került sor, amely azonban este 8-kor már üres volt – derült ki a Bécsi Izraelita Felekezeti Közösség (IKG) nyilatkozatából.

Az osztrák fővárost ért terrortámadás egész Európát sokkolta. Az országok vezetőinek üzenetei mind egyértelművé tették: a támadás egész Európát érte és Európának fel kell ez ellen lépnie. „Ez a mi Európánk. Ellenségeinknek tudniuk kell, kikkel van dolguk. Semmiben nem fogunk engedni” – írta Emmanuel Macron francia elnök, aki maga is szembe kellett, hogy nézzen az elmúlt időszakban az országát sújtó terrorral.

Orbán Viktor Sebastian Kurz osztrák kancellárhoz intézett videóüzenetében együttérzéséről biztosította az osztrákokat: „Az önökkel szembeni támadás a velünk szembeni támadás, az önök fájdalma a mi fájdalmunk, az önök kihívása a mi kihívásunk is. Teljes mellszélességgel állunk Ausztria polgárai mellett.”

A zsidó közösséget különösen megrázta a támadás világszerte. „Sajnos Ausztriában nem ismeretlen a fundamentalista iszlám általi erőszak. Ugyanennél a zsinagógánál volt már antiszemita terrortámadás. Az utóbbi években pedig megszorodtak az antiszemita gyűlöletcselekmények. Csak 2019-ben 550 antiszemita gyűlölet-cselekmény volt Ausztriában” – nyilatkozta a 168 órának Köves Slomó rabbi.

Yaakov Frenkel, a bécsi zsidó közösség elöljárója az Arutz Sheva magazinnak adott interjújában a zsidó közösség reakcióiról beszélt. „Bécs hosszú éveken keresztül a világ egyik legbiztonságosabb városának számított. Ez az eset meglepetésként ért minket is és a rendfenntartó erőket is”. Bár szerinte nem a zsidó közösség volt az elsődleges célpont, ezzel együtt a zsidók között nyugtalanság lett úrrá. Frenkel elmondta azt is, hogy a zsidó közösség körül teljes a készség.

Oskar Deutsch, a Bécsi Zsidó Hitközség elnöke szerint nem zárható ki az antiszemita indíték: „A merénylet a központi zsinagóga közelében kezdődött, így elképzelhető, hogy az iszlamista támadónak antiszemita indítéka is volt. Ebből is látszik, hogy az antiszemitizmus, mely a radikális iszlám egyik alappillére, nem csak a zsidókra veszélyes, hanem mindenki-re, akinek fontos a szabadság, a demokrácia és a humanista értékrend”.

Az Iszlám Állammal szimpatizáló, albán származású elkövető azonosítása után az Európai Rabbik Konferenciája (CER) közleményt adott ki, melyben a radikális muszlim csoportok szigorúbb ellenőrzését kérték.

ápolta a palesztin terrorszervezetek képviselőivel és olyan diktátorokkal, mint a líbiai Muammar Kadhafi. Előző volt az egykori náci ismételt politikai szerepvállalásával, saját kabinetjében is megtúrt négy, náci múlttal rendelkező munkatársat.

NAPJAINK ZSIDÓSÁGA

Az utóbbi évtizedekben Ausztriában is egyre nagyobb problémát okoz a muszlim bevándorlók körében megjelenő radikalizmus, melynek szomorú példája a múlt hónapban történt, emberéleteket is követelő merénylet.

Napjainkban mintegy 15.000 zsidó él Ausztriában. Nagy többségük a jelentős ortodox közösséggel büszkélkedő Bécsben él, de működik kisebb hitközség Grazban, Linzben, Salzburgban és Innsbruckban is. Bécsben mintegy tizenöt zsinagóga, három mikve, két múzeum, számos kóser étterem, hentes, pékség, kulturális központ, ifjúsági szervezet, iskola és jesiva működik, tehát a teljes zsidó infrastruktúra kiépült ismét. A többi osztrák nagyvárosban inkább csak jelképes zsidó életet találunk.

Az Ausztria, közelebről az osztrák Alpok, illetve a főváros, Bécs nyújtotta látnivalók természetesen a vallásos zsidó turistákat is vonzzák. Ennek megfelelően a kóser éttermek és boltok mellett több szállodában is rendelhető kóser reggeli, és mintegy két évtizeddel ezelőtt kóser szállodát nyitottak a Salzburgtól nem messze fekvő Saalbach-Hinterglemben, mely nyáron a kirándulókat, télen a síelni vágyókat várja glatt kóser étteremmel, mikvével és zsinagógával.

A Chábád mozgalom évtizedek óta aktív Ausztriában, és ma már több mint húsz rabbija segíti a közösséget. A Chábád zsinagógákat, óvodákat, közösségi központokat, jesivát, egyetemi centrumokat és mikvét hozott létre Bécsben, és a kóser ellátásban is fontos szerepet vállal. Néhány évvel ezelőtt Salzburgban is megnyílt egy Chábád-központ. A lubavicsi küldöttek nagy hangsúlyt fektetnek az egykori Szovjetunióból bevándorolt

MOZAIK

JUDENBURG – Stájerország egyik legrégebbi városa a Judenburg – Zsidóvár nevet viseli. A Mura völgyében fekvő város nevét először egy 1075-ből származó irat említi, de a történészek szerint akkor valószínűleg már vagy egy évszázada éltek ott zsidók. A város régi kereskedelmi út mentén fekszik, és, úgy tűnik, a leginkább aktív helyi kereskedőkről, a zsidókról kapta a nevét. Ez természetesen nem akadályozta meg a környékbeli lakosságot abban, hogy a zsidókat több ízben is kiűzzék a róluk elnevezett városból vagy vérvádakkal törjenek az életükre, de a zsidók mindannyiszor visszatértek a városukba, melynek egyik hosszú utcája a Judengasse – Zsidó utca. Ha ez nem lenne elég, a város címerében is zsidó alak szerepel: az osztrák sas fölött csúcsos zsidókalapot (Judenhut) viselő férfifej. A főtér egyik házát zsidókalapos férfifej faragványára díszíti, a hagyomány szerint az épület egykor a város zsinagógája volt, a régi városkaput pedig a mai napig Judenthürlnek nevezik annak a zsidónak az emlékére, akit egyszer egy mézszárlás során utolsóként fogtak el, és a kapuhoz láncoltak. A városkában jelenleg mindössze néhány zsidó él, akik a grazi hitközséghez tartoznak.

JUDENGASSE – Zsidó utca. Nem ritka, hogy osztrák városokban Judengasse nevű, sokszor régi, girbegurba, szűk utcára lelünk. E tulajdonságokra mutat a név is: a Gasse keskeny utcát, siktort jelent. Ezekben az utcácskákban laktak régen kizárólag, vagy túlnyomó részben a település zsidó lakosai. Nem feltétlenül voltak gettók abban az értelemben, hogy sok helyen máshol is megengedték a zsidók számára a letelepedést, de jellemzően teljes egészében zsidó lakosok népesítették be a Judengasse házeit.

HOFJUDE – az osztrák császár udvarában mindig megtalálható volt az uralkodó kegyeit élvező, nagyon gazdag Hofjude, az udvari zsidó, aki szolgálatait fejében mentesült a zsidókat sújtó korlátozások alól. A Hofjude gyakran az egész közösséget képviselte és védelmezte az uralkodói önkénnyel szemben. Ez a szerepkör apáról fiúra öröklődhetett, de nem volt teljesen kockázatmentes, mivel, ha az uralkodó szeszélye és a történelem fordulatai úgy hozták, akár ki is végeztethették a korábbi kegyencet.

zsidók oktatására és az Ausztriába érkező zsidó turisták igényeinek kielégítésére. A Chábád mozgalom tevékenységének fontos elismerését

jelzi, hogy a város zsidók által sűrűn lakott II. kerületében teret neveztek el a Lubavicsi Rebbéről, mely a Rabbiner Schneerson Platz nevet viseli.

KORONAVÍRUS ÉS TERRORVESZÉLY: az európai antiszemitizmus helyzete

A közelmúltban Európában történt terrorcselekmények ismét ráirányították a figyelmet a biztonságra, amelynek monitorozásában nagy szerepet vállal a Tett és Védelem Alapítvány. A mostani helyzetről és a kilátásokról beszélgettünk **SZALAI KÁLMÁN**nal, a TEV titkárával. *V. SHEPHERD ÍRÁSA*

– Az utóbbi időben Európában megsaporodtak a terrorcselekmények. Gondoljunk csak a franciaországi eseményekre vagy a november eleji bécsi terrortámadásra. Mit gondol, mi lehet ennek az oka? A Párizs melletti események okát tudjuk, de vajon a nizzai és a bécsi terror mennyiben lehet ezzel összefüggésben?

– Ezek mindegyike muszlim gyökerrű, a szélsőségekhez köthető elkövető volt, tehát kijelenthető, hogy főként a külföldről táplált, az iszlám szélsőséges ideológiáktól fűtött motiváció meglétét lehet kimutatni az esetek között, ami nem független az utóbbi évek népvándorlástól. Izrael Állam már létrejötté óta folyamatosan küzd a dzsihadizmus rémével, a zsidó állam és a zsidóság számára az öngyilkos merényletek nem számítanak friss veszélyforrásnak. Izrael elhárításának tapasztalata komoly információs és kapcsolati bázist jelenthet az európai szolgáltatók számára, mellyel szerencsére az utóbbi időben egyre jobban élnek is, és a sajtóban is köszönetet mondanak az izraeli kollégák segítségéért. Európa sokat tanulhat és tanul is Izraeltól.

– Az, hogy ilyen közel is történt terrortámadás, megrémiszi a magyar lakosságot is, a zsidóságot külön pedig azért is, mert egy zsinagóga közelében történt a lövöldözés. Vajon lehet összefüggés a zsidósággal ilyen szempontból ennek az akciónak (vagy a többinek)?

– Zsinagóga közelében történt terrortámadás esetén mindenképpen számolni kell az elkövetők zsidóellenes motivációjával, ez nem lehet kérdés. Az ausztriai antiszemita jellegű, iszlamista hátterű támadásoknak ráadásul szomorú „tradíciója”

NÉVJEGY

SZALAI KÁLMÁN

- SZÜLETETT: 1968
- FOGLALKOZÁSA: a Tett és Védelem Alapítvány titkára
- CSALÁD: feleségével 3 gyermeket nevelnek

van, nem ez volna az első eset. Idén nyáron a grazi hitközség vezetőjét támadták meg baseball-ütővel, 1981-ben pedig már volt lövöldözés a bécsi Stadttempelben, melyet azonban nem helyi, radikalizált egyének, hanem palesztin merénylők követtek el.

– Nagyjából február végétől velünk van a koronavírus-járvány. Hogy érzi, ez az időszak felerősítette valamelyest az antiszemita megnyilvánulásokat, a gyűlöletcselekmények számát? Észrevehető-e Európában másmilyen formában is az antiszemitizmus erősödése a TEV információi szerint?

– Magyarországon szeptember közepéig nem emelkedett, sőt inkább csökkent az antiszemita incidensek száma, de az utóbbi hónapban egyre növekvő egészségügyi és egzisztenciális félelmek újra felszínre hozták az ehhez hasonló indulatokat Európa több országában, főleg nyugaton az összeesküvés-elméletek újra szárnyra keltek, melyek főként Izra-

elt nevezik meg elsődleges haszonélvezőnek. A zsidóság és a járványok terjesztésének összekapcsolása régi antiszemita sztereotípiák, ilyen értelemben sajnos nem meglepő, hogy a koronavírus kapcsán is előkerült.

– A magyarországi antiszemita cselekményekben látnak-e releváns emelkedést vagy a Mi Hazánk Mozgalom elleni feljelentés (ismeretes, hogy az október 23-i gyűlésükön Toroczkai László félreérthetetlen antiszemita kijelentéseket tett, ami miatt a TEV feljelentette a pártot) egyedi eset?

– A Mi Hazánk nem egyedi eset, folyamatosan monitorozzuk a megnyilvánulásait, és sajnos tisztában vagyunk azzal, hogy a párt szellemiségétől nem áll távol ez. Azonban, mint utaltam rá, a TEV nem tapasztalt emelkedést a hazai antiszemita incidensek számában egészen szeptemberig.

- A múlt havi számunkban elmondta véleményét a Jobbikról is. A párt kétarcúságát sokan látják, a hazai baloldal bizalma felőlük vajon meddig tartható, amikor nap mint nap előkerülnek a „csontvázak” a szekrényből, amelyek nem is nagyon régiek? Valóban csak a saját felosztásuk lehet a megoldás?

- Nem lehet eléggé kiemelni, eléggé elítélni azt a széles körű rombolást, amelyet a Jobbik megalakulása óta végzett a magyar társadalom lelkében. Antiszemita és rasszista üzenetekre építve, ilyen kiadványokat finanszírozva, ilyen szólásokat megfogalmazó vidéki rendezvények százait megtartva jutottak a parlamentbe, most pedig a további politikai haszonlesés érdekében csinálnak egy hátraarcot, és letagadják múltjukat. Ez viszont teljességgel hiteltelen, hiszen – hogy más példákat ne említsek – a párt elnökhelyettese továbbra is a hírhedt Gyöngyösi Márton. A kérdés nem az, hogy hiteles-e a Jobbik álságos szerepváltása, hanem hogy a baloldali pártok miért működnek együtt vele. A TEV álláspontja teljesen világos a kérdésben: a Jobbik változása csak akkor lehet hiteles, ha a párt felosztja magát, és vezetői felhagynak a közszerepléssel.

- Mit tud tenni a TEV Európában és Magyarországon azon kívül, hogy nagyon he-

lyesen felhívja a figyelmet és feljelentést tesz? Milyen jövőbeni programterveik vannak a szemlélet megváltozását segítő?

- Elsősorban a monitoring, mely már nyolc országban működik. Elvégeztük 16 országban az antiszemita előítéletesség-kutatást, melynek eredményéről a következő év elején adunk számot. Az oktatás terén már dolgozunk olyan több országot érintő projekten, mely az iskolarendszerben használatos tankönyveket monitorozza abban, hogy a zsidóság, a helyi zsidó közösségek története, a holokauszt, illetve a modern kori Izrael miként jelenik meg ezekben. Ebben együtt dolgozunk az Európai Bizottsággal és az egyes tagállamok oktatási kormányzataival, oly módon, hogy mindenhol a helyi zsidó közösség szakértőit bevonva végezzük el a felméréseket és a módosítási javaslatokat. Ennek alapját a Magyarországon már sikeresen megvalósított projekt adja, melynek eredményeként létrejött egy ún. Fehér Könyv, amely a zsidóság általános tankönyvi reprezentációjának általános elveit fogalmazza meg. Elindítottuk az EU gyűlöletcselekményekkel – különösen az antiszemita indíttatású – kapcsolatos tagállami szabályozás feltérképezését, a jogalkotás és jogalkalmazás különös eseteit és legjobb gyakorlatait.

- Ausztriában az SPÖ javaslata szerint a már a törvényben valamilyen formában szereplő passzust meg kellene változtatni, olyan tekintetben, hogy aki fegyveres támadásban vesz részt vagy közreműködik valamilyen formában, attól el lehetne venni az osztrák állampolgárságot. Gondot okoz ilyenkor, hogy ha valakinek nincs másik állampolgársága, akkor hontalanként nem lehet kiutasítani az országból. Egy ilyen megoldás lehet célravezető az ön véleménye szerint?

- Ez ugyan nem tartozik közvetlenül a TEV szakterületéhez, de nyilvánvaló, hogy az integrációra képtelen, az európai zsidó-keresztény értékeket, kultúrát gyilkos módon támadó elemeknek semmi keresnivalója nincs a nemzeti alapokat sem nélkülöző országok által szervezett Európa közösségeiben.

Bécs a terrortámadás másnapján
FOTÓ: WIKIPEDIA.ORG

Hanukai ajándékoktól a trenderliig

Hanuka igazi családi ünnep: együtt gyújtjuk meg a lángokat, együtt énekelünk, és míg égnek a gyertyák, megajándékozunk a gyerekeket és közösen játszunk... De honnan ered ez a két szokás? Valóban zsidó gyökerei vannak az ajándékozás szokásának? Tényleg a Szentély idejéből ered a trenderlizés? Szabad-e tétben játszani és ha igen, trenderlizhetünk-e szombaton is?

OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA

HANUKA-GELT ÉS AJÁNDÉKOZÁS

Régi szokás, hogy Hanuka egyik napján megajándékozzuk a gyerekeket. Bár az, hogy minden nap kapnak ajándékot, valóban új keletű dolog, ám mindez egy nagyon érdekes, évszázados hagyományból alakult ki.

HANUKA-GELT AZ OKTATÁSÉRT

Már az 1732-ben Izmirben megjelent *Chemdat jánim* című könyvben¹ szerepel, hogy Hanukakor szokás nagyobb figyelmet fordítani a „*chinuchra*” (oktatás), mivel a két szó *chánuká* és *chinuch*, azonos gyökérre vezethető vissza, ami arra mutat, hogy tartalmilag kapcsolódnak. Szokás volt például gondoskodni a szegény gyerekek oktatásáról, ahogy a fent említett könyvben olvassuk: „Ebből alakult ki az a szokás sok helyen, hogy Hanukakor a *chéder*be járó gyerekek pénzt és más ajándékot vittek a tanáraiknak, valamint az, hogy a szegény zsidó gyerekek ilyenkor adományt gyűjtöttek a tanulmányaik folytatására”. Ezt az utóbbi szokást megemlíti már *Ávrahám Gombiner* rabbi (1635?-1682) a *Sulchán áruch*-hoz írt kommentárjában². Ezekből alakult ki a ma is ismert *hanuka-gelt*, a hanukai pénz.

A RABBIK MUNKÁJÁNAK ELISMERÉSE

Emellett Kelet-Európában nagyon elterjedt szokás volt, hogy Hanuka idején a város rabbija végiglátogatta a körzetébe tartozó falvakat és tanította a helyi zsidókat, akik ezt pénzzel hálálták meg – ennek a szokásnak az első említését Jáákov Joszéf Polonne-i rabbi (1710?-1784?) *Toldot Jáákov Joszéf*³ című művében találjuk, ami egyébként a haszidizmus első nyomtatott könyve. Eb-

ből alakult ki az a ma is sok helyen létező szokás, hogy a közösség tagjai *hanuka-gelt*et küldenek a rabbijuknak az ünnep idején, hogy kifejezzék, mennyire értékelik a munkáját. (Ennél is elterjedtebb szokás *purim-gelt*et küldése a rabbiknak.) Sok helyen a hanuka-pénz eleve be volt kalkulálva a rabbi fizetésébe⁴.

A Lubavicsi Rebbe édesapja, *Lévi Fichák Schneerson* (1878–1944) jekatyerinoszlavi rabbi szerint⁵ azért alkalmas idő a Hanuka a pénzszerzésre, mert írva van a Tóra kapcsán: „Hosszú élet van jobbában, *baljában gazdagság* és dicsőség”⁶. Mivel pedig a Hanuka micváját, a gyertyagyújtást a háláchá szerint bal oldalon kell teljesíteni (ti. az ajtónyílás bal oldalára tesszük a gyertyatartót), ehhez az ünnephez különösen kapcsolódik a pénzszerzés.

Érdekes, hogy ez a szokás sok helyen megtetszett a többi hitközségi alkalmazottnak is, akik ebben az időszakban körbejártak és a megélhetésükre gyűjtöttek pénzt a közösség tagjaitól. Ez azonban nem váltott ki általános tetszést: például Minszkben 1848-ban jegyző-

Hanukai sekel

könyvbe vették, hogy a hitközség a Chevra kasszájából további kilenc ezüst rubelt fog adni a kántornak, hogy ne járjon körbe pénzt gyűjteni⁷.

TANULÁSRA MOTIVÁLÓ PÉNZ

Hogy lett ebből a gyerekek megajándékozása? Úgy, hogy amikor a gyerekeknek pénzt adtak a tanáraiknak, nekik is adtak a szüleik, hogy kedvet csináljanak a tóranuláshoz⁸. Sok helyen ezt Hanuka ötödik napjára időzítették, mivel az soha nem eshet sábeszra⁹.

Van, ahol csak a kiskorú gyerekeknek adnak *hanuka-geltet*, máshol a nagyobbaknak is, sőt akár a házásoknak is. Nagy rabbik, így például a pozsonyi *Chátám Szofér* és a Lubavicsi Rebbe is, nemcsak a családjuknak, hanem a jesiva bóchereknek is adtak *hanuka-geltet*¹⁰.

Az utóbbi évtizedekben zsidó körökben már sokkal elterjedtebb a jólét, mint azelőtt, így egyre többen adnak Hanuka minden napján pénzt, illetve azt helyettesítő ajándékot a gyerekeiknek. Izraelben ilyenkor új pénzérmét is adnak ki, amit szintén szokás a gyerekeknek ajándékozni *hanuka-gelt* gyanánt. A saját családjukban mi azt a szokást követjük, hogy a gyerekek sábesz kivételével minden nap kapnak ajándékot, és az ötödik estén, megemlékezve a régebbi szokásról, nagyobb ajándékkal lepjük meg őket.

KÉT JÁTÉKVERZIÓ: LENGYEL ÉS MAGYAR

Gyerekkoromban két szabály szerint játszottuk: volt a „pojlis”, vagyis a lengyel verzió és az „ungáris”, a magyar verzió. A két verzió a héber betűk jiddis nyelvű feloldásában tér el egymástól alapvetően. Ezek ugyanis egy-egy utasítást takarnak. A játék előtt „bankot” képzünk, amibe mindenki betesz egy pénzérmét (vagy cukorkát, csokoládét, diót, mogyorót, attól függ, miben játszunk). A magyar verzióban: *nun* – *nist* (semmi), *gimel* – *gánc* (egész: viszi az egész bankot), *hé* – *hálb* (fél: a pörgető viszi a fél bankot), *sin* – *stel* vagy *stelén* (adj, adj egyet: a pörgető betesz egyet a bankba). A lengyel verzióban a betűk jelentése más: *nun* – *nem* (viheted: viszi az egész bankot), *gimel* – *gib* (a játékos bead egyet a bankba), *hé* – *hált* (tartsd vissza, vagyis a játékos kimarad), *sin* – *stel* (adj egyet: a pörgető és minden játékos betesz egyet a bankba és a pörgető újra jön).

A JÁTÉK EREDETE

Bár elterjedt legenda, hogy a szír-görög katonák felbukásakor a tiltott tóranulást trenderlizésnek álcázták a zsidók¹¹, nincs történelmi forrása, hogy ilyen messzire nyúlna vissza a játék zsidó történelemben. Sokkal valószínűbb, hogy a *teetotum* játékból ered, és azért kezdték ezt játszani a zsidók, hogy a gyerekek ébren maradjanak

TILTOTT SZERENCSEJÁTÉK-E A TRENDERLIZÉS?

Kedves hanukai szokás a *trenderlizés*. A *trenderli* (jiddisül *drédel*, héberül *szövívon*) fából, fémből vagy újabban műanyagból készült négy oldalú pörgettyű, amelynek minden oldalán egy-egy héber betű található: *nun* (נ), *gimel* (ג), *hé* (ה), *sin* (ש), ami a „Nész gádol hájá sám” – nagy csoda történt ott (az izraeli trenderlikén a *sin* betű helyett a *po* „itt” szót jelző *pé* [פ] betű található.)

és várják meg, míg az apjuk meggyújtja a gyertyákat¹², hisz csak akkor lehet gyertyát gyújtani áldással, ha a család ébren van¹³.

A mára ősi zsidó szokásként ismert játékot sok híres rabbi játszotta¹⁴, köztük például a pozsonyi *Chátám Szofér* is, akinek ezüst trenderlije volt¹⁵. Mára számos magyarázat is épült köré, pl. az, hogy a betűk számértéke 358, ami megegyezik a Másiách (משיח, Messiás) szó számértékével¹⁶.

SZABAD-E TRENDERLIZNI SÁBESZKOR?

A játék kapcsán most két háláchikus kérdést vizsgálunk. Az első, hogy sábeszkor szabad-e trenderlizni, konkrétan: *mukce*-e a trenderli.

A *Sulchán áru*chban¹⁷ szerepel, hogy labdával nem szabad játszani sábeszkor, mert *mukcén*ek számít, hisz nem egy valódi használati tárgy, így nem szabad hozzáérni sábeszkor¹⁸. De a RÖMÁ¹⁹ valódi tárgynak tekinti, és szerinte emiatt még sábeszkor is szabad vele játszani magánterületen²⁰. [Kivéve földes talajon, mert félt, hogy az ember kisimítja az egyenetlenségeket a játékhoz, ami pedig sábeszkor tilos²¹.]

Ezt elvi vitaként terjesztik ki a játékokra általában, ami segít megérteni, hogy hogyan tekintett a háláchá a játékokra²². De a mai, kifejezetten erre a célra gyártott játékok már minden vélemény szerint valódi tárgynak számítanak, és nem *mukcék*²³. Annyit azonban kikötött a RÖMÁ²⁴, hogy nem szabad sábeszkor tétben játszani.

Így tehát szabad trenderlizni sábeszkor és a trenderli nem számít *mukcén*ak²⁵. Természetesen nem játszhatunk szombaton pénzben, de pl. ha dióval játszanak, azt meg lehet engedni, mert nem számít valódi nyereseménynek. Az én családban ez nem volt szokás, mert nem hagyatkoztak erre az engedményre²⁶, de mostanában

hallottam itt Budapesten más családokról, ahol kifejezetten sábeszi játék volt a hanukai trenderlizés.

SZABAD-E PÉNZBEN JÁTSZANI?

Nagyobb kérdés azonban, hogy egyáltalán szabad-e pénzben játszani. Kicsit „lelőve a poént” azt mondhatjuk: szfárdiaknak tilos, áskenáznak van rá lehetősége. Ugyanis a *Sulchán áru*ch szerint²⁷ tilos szerencsejátékot űzni és ezzel pénzt szerezni, mert ez kísértetiesen hasonlít a lopáshoz, ezért a bölcsek megtiltották. Miért hasonlít a lopáshoz? Mert minden ember, aki ilyesmi-ben részt vesz, azért megy bele, mert bíz benne, hogy ő fog nyerni, és nem teljes szívvel határozta el, hogy vereség esetén átadja a másoknak a pénzét²⁸.

A RÖMÁ²⁹ egy olyan véleményt idéz, amely szerint csak az a szerencsejáték tilos, ahol van rá lehetőség, hogy tegyék valamit azért, hogy nyerjenek, és ne kelljen fizetnem. Ha pusztán a vakszerencsén múlik a győzelem és semmit nem tudok tenni érte, akkor előtte végleges döntést kell hoznom arról, hogy kész vagyok átadni a pénzemet vereség esetén: így ez nem számít lopásnak.

[Ez az oka, hogy *Ovádjá Jozsef* (1920–2013) szefárd izraeli főrabbi szerint a szefárdiaknak, nem szabad lotózniauk sem, mert órájuk nézve kötelező a *Sulchán áru*ch szigorúbb véleménye³⁰.]

Ugyanakkor minden vélemény szerint tilos kizárólag szerencsejátékból megélni, mert az olyan ember nem tesz semmit, ami produktív³¹.

A RÖMÁ³² fent idézett véleményére tudunk mi, áskenázi zsidók hagyatkozni, és akár pénzben játszva is trenderlizni, hisz a pörgetés kimenetele teljesen vakszerencse. Azonban könnyen lehet, hogy a fenti említett szerencsejáték-tilalom miatt alakulhatott ki az a szokás, hogy az emberek csak filléres összegekben játsszák a trenderlit³², míg mások – hogy elkerüljék a szerencsejáték látszatát is – dióval, mogyoróval, csokoládéval képzik a bankot³³.

ÉS A KÁRTYÁZÁS?

A trenderli zsidó szokásként terjedt el és megengedett, de mi a helyzet egy másik kedvelt szerencsejátékkal, a kártyázással? Meglepő módon Magyarországon még a jesivákban is elterjedt időöltés volt, ám borzasztó skandallumnak számított a hanukai kártyázás, hisz csak fölöslegesen elrabolja az időt a tóranulástól.

A rabbik nagy erővel léptek fel ellene, ám Hunfalván például *Rosenberg Smuél* rabbi (1842–1918) megengedett két estét a játéknak, így a többi estén könnyebb volt megtiltani³⁴ a játékos kedvű bóchereknek.

¹ 2. kötet 82b. oldal; ² *Mágén Ávrahám* 670. fejezet eleje; ³ *Cáv* hetiszakas; ⁴ Lásd Yitzchak Rivkind: *Jiddise gelt* 104. oldal; ⁵ *Likuté Lévi Jichák* 3. kötet 358. oldal; ⁶ *Példabeszédek* 3:16.; ⁷ *Toldot hájámim* 111. dokumentum, *Jiddise gelt* 104. oldal; ⁸ *Emet ló Jáákov, Orách chájim* 670. fejezet; ⁹ *Nité Gávriél, Chánuká* 51. fejezet 7. lábjegyzet; *Szichot kodes* 5734 1. kötet 233-235. oldal; lásd még *Hájom jom* kiszlév 28.; ¹⁰ *Nité Gávriél* uo.; ¹¹ *Ocár kol Minhágé Jösurun* 19:4.; ¹² *Sziách szárfé kodes* 3. kötet 468. paragrafus végén; ¹³ *Mágén Ávrahám* 672. fejezet végén; ¹⁴ Lásd *Párdész Eliezer, Chánuká* 2. kötet 655–657. oldal; ¹⁵ *Elef kátáv* 396. paragrafus; ¹⁶ *Imré Pinchász hásálém* 1. kötet 49. oldal; ¹⁷ *OC* 308:45.; ¹⁸ *Mágén Ávrahám* uo. 72.; ¹⁹ *Uo.*; ²⁰ *SÁ RSZ* uo. 83.; ²¹ *Misná brurá* uo. 158. a *SÁ* uo. 338:5. alapján; ²² *Petách hádvir* 4. kötet 338:4.; ²³ *Sévet hálévi* responsum 9. kötet 78. fejezet; ²⁴ *Uo.* 338:5.; ²⁵ *Chut sáni, Chánuká* 304. oldal; ²⁶ Lásd még *Misná brurá* 322:22.; *Smirát sábat köhilehátá* 16:33.; ²⁷ *CM* 370:1–2.; ²⁸ *Uo.* 207:13.; ²⁹ *Uo.*; ³⁰ *Jábiá omer* responsum 7. kötet *CM* 6. fejezet; ³¹ *Uo.* 370:3.; ³² Lásd még *SÁ JD* 162:1. RÖMÁ; *Nité Gávriél, Chánuká* 51:3.; ³³ *Minhágé MáHáRIC hálévi* 32. fejezet 16. lábjegyzet; ³⁴ *Toldot Smuél* 29. oldal, lásd még *Párdész, Eliezer* uo. 685–709. oldal.

Világszínvonalú Judaisztika Tanszék indul a Milton Friedman Egyetemen

„HA ISTEN NEM ÉPÍT HÁZAT, HIÁBA FÁRADNAK AZ ÉPÍTŐK”

MICHAEL CHIGHEL (Kigel) professzor feleségével és családjával nemrég költözött Budapestre, hogy kiépítse a Milton Friedman Egyetem zsidó tudományok szakát. Chighel professzorral életútjáról, az új egyetemi képzésről és a Budapestre költözésről beszélgettünk. MEGYERI A. JONATÁN ÍRÁSA

FOTÓ: MEGYERI A. JONATÁN

– *Kalandoz életútja volt. Hogy került Budapestre?*

– Budapestet jól ismertem, hiszen majdnem nyolc évet Bécsben dolgoztam a Lauder Business School munkatársaként. Ott is a zsidó tantárgyak programjának voltam a vezetője, tulajdonképpen ottani barátomnak, az iskola *chábád sliáchj*ának [küldött] ajánlására kerültem összeköttetésbe Köves Slomó rabbival, aki a Milton Friedman Egyetemre keresett olyan szakembert, aki össze tudja állítani a zsidó tantárgyak programját.

– *Bécs után jött tehát Budapestre?*

– Nem pont. Bécsset már jó hat éve elhagytam, megbízatásom lejárt ugyanis. Az elmúlt öt évben Jeruzsálemben éltünk, és a *chabad.org* internetes oldalnak készítettem oktató videókat a zsidóság különböző témáiról, szórakoztató jelleggel.

– *Ezek azok a vicces, de közben komoly mondanivalóval bíró videók, amelyekből több tucat található a chabad.org-on?*

– Pontosan. Ugyan végzettségemet és talán érdeklődésemet tekintve is filozófus vagyok, mégis otthonosan mozogok a média világában – Kanadában 11 évig dolgoztam egy televíziós társaságnál.

– *Úgy érzem, néhány lépést érdemes visszalépniünk. Ön tehát kanadai?*

– Izraelben, Beer Sevá városában születtem, de egészen fiatal korom-

NÉVJEGY

MICHAEL CHIGHEL

- SZÜLETETT: 1965
- FOGLALKOZÁSA: a filozófia és a zsidó tudományok professzora
- CSALÁD: házas, 3 gyermek édesapja.

tól Kanadában, Torontóban éltem. A torontói egyetemen végeztem és doktoráltam filozófiából.

– *Zsidó filozófia?*

– Nem. Nem-vallásos családban nőttem fel, a vallással csak fiatalembereként találkoztam és ismerkedtem meg mélyrehatóan. Egyébként pont akkor, amikor a már említett televíziós társaságnál dolgoztam.

– *Elnézést, hogy előreszaladtam.*

– Dehogyan. Ellenkezőleg. Tehát a torontói egyetemen filozófia szakon végeztem, ott szereztem a PhD fokozatot is. Vagyis, ha úgy tetszik, hivatásos filozófus vagyok. Szak-

területem főként az európai filozófusok voltak, azon belül is Martin Heidegger és Emmanuel Levinas.

– *Levinas zsidó származású ugyan, de Heidegger filozófiájának követője, ha jól tudom. Heidegger pedig a legnagyobb jóindulattal sem mondható zsidó gondolkodásúnak.*

– Heidegger természetesen katolikus volt, az egzisztenciális filozófia megalapítója, szubjektív idealista. Vallásos szemmel azt is mondhatnám, hogy vallása a pogányság volt, a szó eredeti értelmében. Élete ellentmondásokkal teli, talán éppen ezért rendkívül érdekes. Levinas a heideggeri filozófia egyik követője, a modern filozófia egyik legnagyobbja. Zsidó volt ugyan, Litvániában született, azonban az üldöztetés miatt Franciaországba menekült, családja Auschwitzban pusztult el. Írtam egy könyvet Levinasról, egészen magával ragadó gondolkodó volt.

– *Mihez kezdett miután doktorált?*

– Négy különböző egyetemen tanítottam óraadó tanárként, de hosszabb távon nem maradtam a katedra mögött. Mivel számos dolog érdekelt, egy barátom ajánlására egy kanadai televíziós társaságnál egy zsidó témájú műsort készítettünk. Itt ismerkedtem meg *chábád* rabbikkal, akik gyakran voltak a műsor vendégei. Egyre jobban kezdett érdekelni a vallás. Szerencsém volt, mert kiváló emberektől tanultam.

– Mi vonzotta a Chábádroz?

– A chábád filozófiáról elsőre érzem, hogy valami igazival van dolgom. Szinte azonnal elmélyedtem a chábád filozófiában, a zsidó vallás mélységét is ezen a szemüvegen keresztül ismertem meg, hogy úgy mondjam. Ma elválaszthatatlannak tartom zsidóságomat a chábádtól, sőt a zsidóságot úgy egészében elképzelhetetlennek tartom a chábád filozófiája nélkül.

– Úgy érzem, szoros kapcsolata van a Rebbével.

– Valóban. Magamat leginkább úgy tudnám leírni, hogy a Rebbe *hászidja* vagyok. Bár személyesen nem találkoztam vele, úgy érzem, mintha behatóan ismerne engem. Rendkívüli kapcsolatot sikerült kialakítanom vele.

– A televíziótól került tehát Bécsbe a Lauder Business Schoolba?

– Igen. Majd' nyolc évet éltünk Bécsben, nagyon szerettük. Lányom, Tzofia igazi európainak érzi magát ma is, ő például nagyon örült, amikor öt Izraelben töltött év után ismét visszatértünk Európába.

– Meséljen a chabad.org-nak készített videókról.

– Az úgy történt, hogy Bécs után Izraelben kerestem megélhetést, a chabad.org-ba pedig egy ismerősöm révén kerültem. Ahogy említettem, sok éves műsorkészítői ta-

pasztalatom van, itt azonban szinte mindent, elejétől a végéig egyedül kellett csinálnom. A kis stúdiót is az otthonomban alakítottuk ki. Nem volt könnyű, de nagyon élveztem ezt a munkát. Izraelben élni csodálatos dolog, és így, hogy a vallással foglalkozhattam, ráadásul a chábád keretein belül, sok vágyam teljesült.

– Most mégis visszatér az egyetemi élethez?

– A koronavírus nagyon sok mindent megváltoztatott. A chabad.org-nál is komoly büdzsé-vágások voltak, a Teremtő azonban mindig nyit egy ajtót, amikor bezáródik egy másik. A bécsi egyetem rabbija, Shaya Boaz egy alkalommal beszélt Köves Slomóval, és ő ajánlott neki a Milton Friedman Egyetemre. Többször beszélünk Slomóval, nagyon tetszett az elhivatottsága, a céltudatos építkezés, amit Magyarországon, a magyarországi zsidók és zsidóság érdekében végez. Rögtön megtaláltuk a közös hangot, büszkén jelentem, hogy már több mint két hónapja Budapesten élünk feleségemmel és lányommal.

– Szeretnek itt lenni?

– Sajnos a Covid-19 járvány miatt úgy érzem, nem tudtuk még megtapasztalni a város, az ország igazi arcát, de nagyon jól érezzük magunkat. Csodálatos közösség van itt Budapesten, mindenki nagyon barátságos, azonnal befogadtak bennünket, számos barátságot kötöttünk ez alatt a rövid idő alatt.

– Gondolom, a Covid-19 járvány ellenére is elkezdődött már a munka.

– Természetesen. A Milton Friedman Egyetem zsidó tanulmányok szakát kezdtük el felépíteni. Teljesen az alapoktól ugyan, de az itteni vezetőknek komoly vízióik vannak és rendkívül elhivatottak, így biztos vagyok benne, hogy sikerrel járunk majd.

– Mit jelent a zsidó tanulmányok szak?

– Tulajdonképpen egy egyetem az egyetemen belül. Azt tervezzük, hogy különböző, a zsidó tudomá-

nyokkal foglalkozó képzést nyújtunk magyar és külföldi diákoknak egyaránt. Tehát egyfajta nemzetközi kart kell elképzelni, ahová a világ minden tájáról várjuk a tanulókat.

– Milyen programot terveznek?

– A kar alapvetően az áskenázi zsidóság történelme és kultúrája köré épül, úgy is hívjuk: Áskenáziium. Elsőként az alapképzést indítjuk el, mely BA képesítést ad majd. Négy fő szakirányt kínálunk: áskenázi zsidó történelem, amely az európai zsidóság történetét mutatja be, lényegében az elmúlt ezer évet; az áskenázi rabbinikus történelem hallgatói Európa rabbijait és rabbinikus műveit ismerhetik meg szintén az elmúlt ezer évből; áskenázi irodalom, mely kifejezetten a nem-rabbinikus irodalomra koncentrál, legyen szó jiddis írókról vagy Kafkáról, Heineről vagy Kertészről; áskenázi gondolkodók, ahol olyan személyek munkáival foglalkozunk majd, mint Spinoza, Freud vagy Marx. Mondanom sem kell, hogy nagyon izgalmas mindegyik szakirány.

– A jövőben mindez tovább bővül?

– Igen. Második lépésben mesterképzést, MA programot és PhD programot is indítunk. Ezt követően, harmadik lépésben egy jesiva elindítása is tervben van, mely a Yeshiva University, a Bar Ilan vagy a Touro College ilyen jellegű programjához hasonlóan a klasszikus jesivatanulmányok mellett főiskolai illetve egyetemi diplomát is nyújt, hiszen a tananyag kiegészül a témához kapcsolódó, de világi tárgyakkal is.

– Kik fognak az egyetemen tanítani?

– Óriási öröömre az akadémiai világ bátran mondhatom legnagyobbjait sikerült megnyernünk ügyünknek. Neveket még nem szeretnék említeni, de professzorok érkeznek majd a Harvard-ról, a Yale-ról, a Bar Ilan-ról és más neves intézményekből. Ha szabad úgy fogalmaznom all-star „csapatot” sikerül összeállítanunk, Isten segítségével. A képzések angol nyelven

folynak elsősorban, de tervezünk magyar előadókat és professzorokat is megnyerni, az ezzel kapcsolatos egyeztetések még folyamatban vannak. Ami a rabbinikus képzést illeti a későbbiekben, beszéltünk már neves rabbikkal, bár, ahogy mondtam, ez a képzés csak második vagy harmadik lépésben indul. Ugyanakkor rendkívüli szerencsének tartom, hogy olyan nemzetközileg ismert és elismert rabbinikus szaktekinetly él Budapesten, mint *Oberlander Báruch* rabbi, akit persze igyekszünk majd az egyetemhez csábítani.

- Elsősorban külföldi tanulókra számítanak?

- Nem feltétlenül, bár kétségtelen, hogy külföldi diákok számára is igyekszünk kellően attraktívvá tenni az intézményt. Magyar és külföldi diákokat egyaránt várunk. Értelemszerűen a rabbinikus képzés kifejezetten zsidók számára indul,

ezt érthető, de a másik képzések minden érdeklődőt várnak a világ minden tájáról.

- Miért éppen Budapestre jönnének a tanulni vágyók?

- Ennek alapvetően két oka van. Az egyik, hogy kiváló képzést fogunk nyújtani, nemzetközileg ismert és elismert tanárokkal és professzorokkal a világ minden tájáról. De hogy miért éppen Budapest? Itt élőként talán el sem tudja képzelni, mennyire egzotikus város ez egy külföldi szeméssel, gazdag történelmmel, gazdag zsidó történelmmel. Az olyan típusú tárgyak elsajátításához, melyeket mi készülünk tanítani, nem is tudnék jobb helyet elképzelni Budapestenél, ahol karnyújtásnyira van az egész *áskenázi*, azaz európai zsidóság minden fontosabb helyszíne. Tudós ember számára ez egy valóságos paradicsom.

- Hogy állnak a szak elindításával?

- Az ilyen típusú munka sok időbe telik ugyan, de reményeink és terveink szerint jövő szeptemberben el fogunk tudni indulni. Természetesen tudjuk, hogy az ilyen képzésekhez, ahhoz, hogy kellő ismertséget érjünk el, sok időre van szükség, de korlátozott létszámban szerintem be fogunk tudni vonzani tanulókat, akikkel együtt el tudjuk kezdeni a képzést és meg tudjuk teremteni az alapokat a jövőre nézve. Persze a koronavírus-járvány, aminek részben köszönhetem, hogy itt vagyok, még közbeszólhat, de hívó emberként tudjuk, hogy a döntéseket nem mi emberek, hanem Isten hozza. Mi csak abban bízhatunk, hogy valami olyasmit csinálunk majd, ami elnyeri nemcsak a nemzetközi közösség, a tudományos társadalom, az egyetemi világ, de Isten tetszését is. Ahogy írva van ugyanis: „*Ha Isten nem épít házat, hiába fáradsz az építők.*” (Zsoltárok 127:1.)

Idén is ünnepeljük együtt A FÉNY ÜNNEPÉT!

December 10-étől minden este a közösség rabbijai:
OBERLANDER BÁRUCH, a Vasvári Zsinagóga rabbija,
KÖVES SLOMÓ, az Óbudai Zsinagóga rabbija,
GLITZENSTEIN SÁMUEL, az újlipóciai közösség rabbija,
FAITH ÁSER, a Budavári Zsinagóga rabbija,
ISAAC STELL, az újbudai közösség rabbija
MENDY MYERS, a szentendrei közösség rabbija,
FUCHS JEHOSHUA, a miskolci közösség rabbija,
FAIGEN SMUEL, a debreceni közösség rabbija,

élő közvetítésekkel jelentkeznek.

Vendégül látják az EMIH szervezeteit is:
 a CEDEK, a Maimonidész Gimnázium, a TEV, az Olajág Otthonok,
 az Átid és az Álef Kids és a helyi közösségek tagjai
 vesznek részt a közös gyertyagyújtásokon.

Az események pontos menetéről a későbbiekben tájékozódhatnak honlapunkon (www.zsido.com) és Facebook-oldalunkon.

„TUDTUK, HOGY KEMÉNY FÁBA VÁGJUK A FEJSZÉNKET”

A lublini Meir Spira rabbi által 1923-ban indított kezdeményezés hét év, napi egyórás tanulás mellett vezet végig a Babilóniai Talmud felbecsülhetetlen tudás-tengerén úgy, hogy a programban résztvevők minden nap egy teljes talmudi oldalt tanulnak végig. Ez egy nagyon komoly vállalkozás. Hol tart most – közel egy év elteltével – a tanulás és miként alakul a folytatás? Erről beszélgetünk **KÖVES SLOMÓ** rabbival, a tanulás vezetőjével. **JUHÁSZ VALI INTERJÚJA**

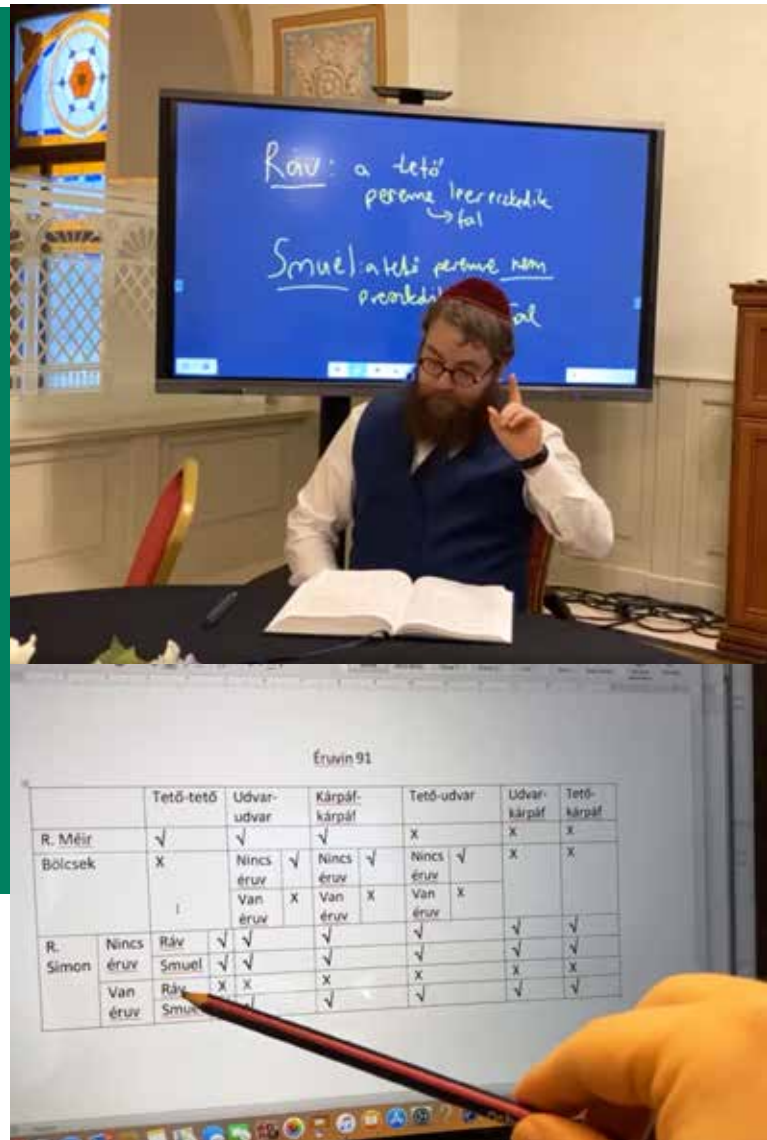
– A Dáfjomi tanulás kezdete óta (2020. január) sok változás történt a világban. Kitért a járvány, így a személyes oktatás feltételei nyilván változtak. Hogyan oldották meg ezeket a nehézségeket?

– Kemény év van mögöttünk. Már amikor január elején elkezdtek ezt a hétéves vállalkozást, tudtuk, hogy kemény fába vágjuk a fejszénket. Először is, nem gondoltam volna, hogy ilyen nagy sikere lesz. Már az első alkalommal 40-50 ember jelent meg az Óbudai Zsinagógában, hogy részt vegyenek a tanuláson. A másik oldalról viszont azt sem gondoltam volna, hogy két hónap után át kell állni egy egészen más tanulási rendszerre, és online kell tartani az órákat. Annak ellenére, hogy már korábban is elkezdtek online közvetíteni az órákat, annak akkor még elsősorban az archiválás volt a célja, nem pedig az aktív tanítás. Valóban átálltunk, de azt kell mondanom, hogy ebben a járványos helyzetben így még fontosabbá vált a tanulás nekem és a hallgatóinknak is.

Több dolgot is tapasztaltunk azzal kapcsolatban, hogy milyen hatásai vannak ennek. Egyrészt a tanulás-hoz kapcsolódik egy ösztöndíj-program, ami a járvány előtt kizárólag az órán való személyes megjelenéshez volt kötve.

– A Talmud amúgy sem könnyű tananyag. Online követni talán még nehezebb...

– Számomra nagyon nehéz volt azt felmérni, megérezni, hogy az, amit tanítok a Talmudból, azt a különböző előtanulmányokkal érkező hallgatóságból ki mennyire érti, követi. Természetesen ezeknek az óráknak igyekszem

interaktív jelleget adni, de nem mindig kézenfekvő, hogy mind az ötven ember vissza tud jelezni. Miután a fizikai részvétel ellehetetlenült, először az első hullámban, aztán a nyár végétől, ősz elejétől a második hullámban, kialakítottunk egy olyan rendszert, amelyben az ösztöndíj-juttatás a tesztek, tudásfelmérők alapján történik. Jó érzés látni, hogy hetente negyvenen-ötvenen küldik vissza a 10 kérdésből álló tesztet, amiben elég bonyolult kérdések is vannak. Látszik, hogy tényleg sokan fektetnek bele nagy energiát, hogy megértsék a kérdéseket és megfogalmazzák a válaszokat. Van olyan matematikus-hallgatónk, aki egészen különleges matematikai számolásokkal egészíti ki, különösen az Éruvin traktátus azon részeit, amelyben algebra vagy geometria is helyet kap. Úgyhogy nagyon sok izgalmas visszajelzés érkezik.

– Saját tapasztalatból tudom, milyen jólesik, amikor reggelente, a tanulás kezdetekor a rabbi köszönti a korán kelőket, akik már kezdéskor ott vannak. Hogy érzi, mennyiben változott meg a tanulási kedv az online oktatás megkezdésével? Többen be tudtak csatlakozni?

- Igen, egyértelmű, hogy nagyon sokan voltak, akik nem tudtak fizikailag eljönni a zsinagógába, így viszont fix tanuló társakká váltak. Van egy 15-20 fős keménymag, akik minden reggel, de tényleg minden reggel bármilyen órában, bárhol vagyok, várják, hogy elkezdődjön az óra. Nekem ez fantasztikus érzés és jó visszajelzés. És úgy látom a Facebook-közvetítések alatti kommentekből, hogy ezek az emberek egy kis közösséget is alkotnak és egymást is nagy szeretettel üdvözlnek. Nekem pedig nagyon jó érzés látni a kommentekben felmerülő kérdésekből is, hogy követik a sokszor nehéz tananyagot. Az pedig különösen jó visszajelzés, hogy nagyon sok olyan állandó hallgatónk van, akinek semmilyen korábbi ilyen jellegű előtanulmánya nem volt.

- *Vannak, akik személyesen vesznek részt a tanulásban az Óbudai Zsinagógában? Hozzávetőlegesen mennyien szokták figyelni a reggeli (illetve olykor esti) tanulóórákat?*

- Jelen pillanatban van reggeli ima, az órákat az ima után a zsinagógában tartom, de nincs meghirdetve, mert – a covidra való tekintettel – nem szeretnék senkit veszélybe sodorni. Aki akar, eljöhet, ha szeretné személyesen meghallgatni. Kb. hatan-heten szoktak eljönni, és az ima után ottmaradnak. Kellően szellősen tudunk ülni. Az órákat általában 50-60 ember nézi elejétől a végéig, de belenézni az órákba alkalmanként 4-500-an

szoktak, ami nagyon nagy szám. Persze van, aki csak néhány másodpercre, de alapvetően van ennek egy identitásbeli jelentősége. Nem csak az, hogy ki az, aki az Éruvin traktátust minden részletében végig tudja követni, hanem az, hogy az emberek látják naponta, hogy a Talmudnak van még egy lapja, meg még egy lapja, meg még egy lapja és hogy mennyire fantasztikus, hatalmas tudástengerrel van dolgunk.

- *Az utazásokból, más fontos elfoglaltság vagy bármi más miatt adódó esetleges pár napos kimaradást hogyan sikerül pótolni?*

- A járvány első hulláma engem is elkapott, de, hála Istennek, szerencsésen átvészeltem. Ez volt az egyetlen alkalom, amikor ki kellett

megtartani az órát. De amikor beteg voltam, akkor kimaradt kicsivel több, mint egy hét, és azt a felgyógyulásom után úgy pótoltam, hogy este-reggel volt óra.

- *Nemrégiben fejeződött be az Éruvin traktátus tanulása, most a Pszáchim traktátussal folytatódik a munka. Ez miről fog szólni?*

- Az első, Szombat traktátus 157 lapból, az Éruvin traktátus 105 lapból áll. A Szombat traktátust öt hónapig, az Éruvint három hónapon keresztül tanultuk, és mind a kettő a szombatról szól. Az Éruvin az egyik legnehezebb traktátusa a Talmud könyveinek, úgyhogy egy nagy feladatot vittünk végig, és aki ezt a „próbát kiállta” és megéledött benne, annak a következő traktátusokkal már könnyebb dolga lesz. A következő a Pszáchim traktátus, ami a Peszáchról szól és három hónapon keresztül fogjuk

tanulni. Remélem, hogy mire ezt befejezzük, addigra a szijumot (a traktátus végén tartott ünnepséget) már fizikailag is meg tudjuk tartani. Sajnos a Szombat traktátus vége beleesett abba az időszakba, amikor én koronavírusos voltam, most az Éruvin vége beleesik a második hullám csúcspontjába, de azt gondolom, hogy a Pszáchim traktátus befejezése után már fizikailag is össze tudunk jönni és meg tudjuk ünnepelni a közös tanulásokat.

- *Akkor az elmondható, hogy az eddigi tapasztalatok pozitívak?*

- Mindenképpen. Visszatérve a járványos helyzetre: csak még jobban megerősít engem és másokat is – ezt a kommentekben lévő visszajelzésekből is tudom –, hogy mennyire nagy ereje van ennek a tanulásnak. Amikor azt látjuk és érezzük a bőrünkön, hogy mindaz vagy legalábbis sok minden, amit biztosnak gondoltunk, a szemünk előtt hullik szét és épül le, a világban a bizonytalanság-érzés kezd eluralkodni, akkor nekünk egy ilyen szellemi bázisunk van. Egy sok ezer éves tudomány, melynek a tanulmányozása nem egy távolságból figyelt történelemóra, hanem a gyakorlati életet meghatározó értékvilágnak a közvetítődése sok ezer év történelmén keresztül. Ez nagyon erős biztonságot, jó érzést, mély alapokat tud adni, amelyeknek az értéke ezekben a vesztes terhes időkben még jobban felértékelődik.

Iratkozzon fel

a Napi Talmud – Dáf jomi youtube csatornára:

<https://youtube.com/c/NapiTalmudDáfHajomi>

<https://napitalmud.hu/>

KÖVES SLOMÓ

• SZÜLETETT: 1979

• FOGLALKOZÁSA:

vezető rabbi,

Egységes

Magyarországi

Izraelita Hitközség

• CSALÁD: házas,
öt gyermek édesapja.

hagynom a tanítást. Volt, hogy tanítottam Washingtonból, New Yorkból, Auschwitzból, a Velencei-tó partjáról, a Balatonról, Visegrádról, úgyhogy, hál' Istennek, bárhova utaztam – volt, hogy a varsói repülőtérrel, volt, hogy az atlantai repülőtérrel –, mindenhol sikerült

FOTÓ: JNS.ORG

„A KIVÁLÓ VEZETŐ VEZETŐKET KÉPEZ”

ELHUNYT LORD JONATHAN SACKS RABBI

Jonathan Henry Sacks rabbi, héber nevén Jáákov Cvi, 1991 és 2013 között szolgált az Egyesült Királyság főrabbiaként, de visszavonulása után is a vallásos zsidóság egyik legmeghatározóbb gondolkodója, szerzője és tanítója maradt. Az ortodox vallásosságot világi műveltséggel párosító rabbi 72 évet élt. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

KATOLIKUS GIMNÁZIUMBÓL JESIVÁBA

Jonathan Sacks a század egyik legkiemelkedőbb ortodox rabbija volt, ám életútja eltér sok más hasonló rabbitekintélyétől. 1948-ban született Londonban, ahol a kerületi iskola után a Finchley-i katolikus középiskolában tanult, Cambridge-ben pedig filozófiát hallgatott. Sorsdöntőnek egy 1967-es egyetemi buszos kirándulás bizonyult az Egyesült Államokban, ahol a fiatal Sacks találkozott Menachem Mendel Schneersonnal, a lubavicsi Rebbével, akivel először beszélt komolyabban zsidó vallásról és filozófiáról, a Rebbe pedig, felismerve az ifjúban rejlő potenciált, a rabbipályát javasolta neki. Ezt követően több jesivában megfordult (az izraeli Kfár Chábádban kezdte), végül pedig a londoni zsidó főiskolán (LSJS) avatták rabbivá. Példaképei között volt még Ráv Joseph Ber Soloveitchik amerikai talmudista és zsidó filozófus, akiről egyszer úgy nyilatkozott, hogy a korszak legnagyobb ortodox gondolkodója, aki az ő gondolkodásmódját is pallérozza, továbbá Ráv Nahum Eliezer Rabinovitch kanadai-izraeli, 21. századi vallási döntéshozó, poszek, aki megtanította, hogy a rabbitól pályája a legmagasabb szellemi és erkölcsi bátorságot követeli meg.

RABBINIKUS PÁLYA

Először 1978-ban Golders Green zsinagógájába nevezték ki vallási vezetőnek, ahol négy évet töltött el, majd 1983-tól az ortodox főzsinagóga, a

Western Marble Arch rabbija lett, mindeközben pedig még a zsidó egyetem vezetésével is megbízták. 1991–2013 között az ország számos kiváló rabbija közül őt találták a legmegfelelőbbnek, hogy a Brit Nemzetközösség Egyesült Héber Hitközségeinek főrabbija és a bét din vezetője legyen. A zsidó közösségen kívül is sokan ismerték, például visszatérő vendég volt a BBC 4-es rádiócsatorna népszerű műsorában, a „Napi gondolatban”.

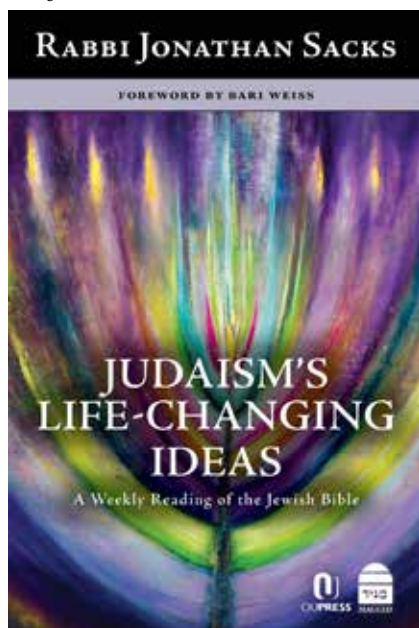
A közösségekben folytatott kiemelkedő munkája és a vallásközi párbeszéd előremozdításáért 2005-ben II. Erzsébet királynő lovaggá ütötte, 2009-ben pedig a Lordok Házának is a tagja lett, miközben megkapta a London–Aldgate-i bárói címet. A magas uralkodói kitüntetések mel-

lett a világ minden tájáról tíznél is több egyetem választotta díszdoktorának.

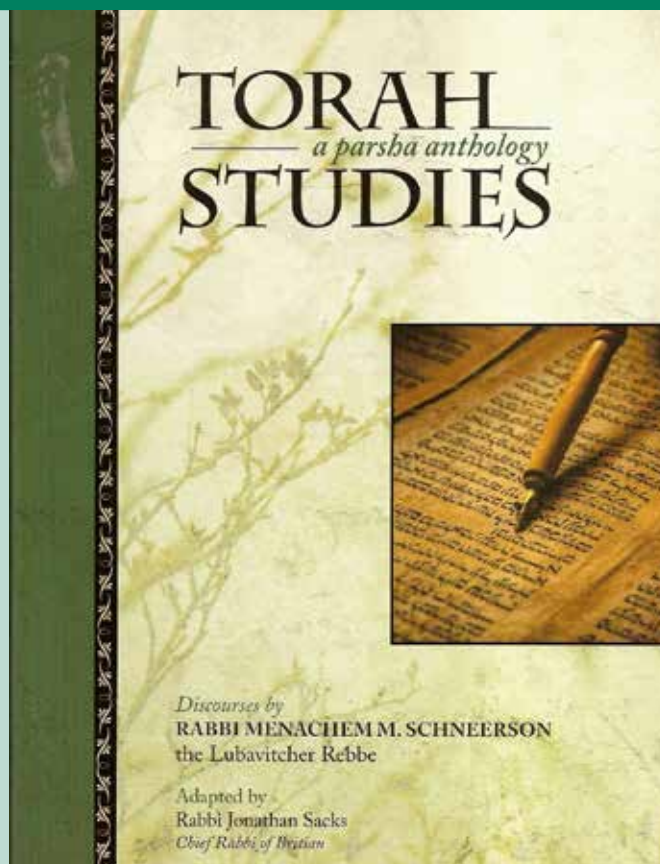
SACKS RABBI EMLÉKEZETE

Szombati halálhírére követően Károly walesi herceg saját Twitter-oldalán búcsúzott a rabbitól, akiről mások mellett a következőt írta: „halálával a zsidó közösség, a nemzetünk és az egész világ elvesztett egy vezetőt, akiben a bölcsesség, a tudományosság és az emberség egyenlő volt.” Boris Johnson, az Egyesült Királyság miniszterelnöke Twitter-üzenetében pedig azt írta, hogy Sacks rabbi vezetése mély hatással volt nem csak az országra, de az egész világra. Justin Welby canterburyi érseke szintén hangot adott a hatalmas veszteségnek, hogy mennyire fognak hiányozni neki a rabbi érdekes okfejtései, kedvessége és nem utolsósorban a humora.

A főrabbi temetése a zsidó hagyományoknak megfelelően a lehető leggyorsabban, már másnap lefolyt, melyen bár ezek lettek volna hivatottak jelen lenni, a koronavírus-járvány miatt érvényben lévő korlátozások miatt csak 30 ember vehetett részt. A végső búcsúztatására tehát szinte csak a családja mehetett el, ám szellemisége és tudása tovább él az emlékezetben és elérhető marad tucatnyi könyvében. Emlékéből fakadjon áldás!

SACKS RABBI ÉS A REBBE

Részlet Lord Jonathan Sacks rabbi a Chábád küldöttek konferenciáján 5772-ben (2011) tartott beszédéből.

„Mikor a 770-be értem [New York Crown Heights negyedében található Eastern Parkway 770. szám, a Chábád mozgalom központja, ahol a Rebbe irodája is volt], azonnal a Rebbe könyvtárszobájába kísértek. Végre a Rebbének szegezhettem filozófiai és intellektuális kérdéseimet, melyekre megkaptam a megfelelő filozófiai és intellektuális válaszokat. Ezután azonban olyan történt, amiben korábban még nem volt részem.

Szerepet cseréltünk, és ő kezdett engem kérdezni.

Hány zsidó diák tanul Cambridge-ben? Hányan vesznek részt a zsidó közösségi életben? Mit teszek azért, hogy többen legyenek?

Nem azért jöttem oda, hogy beszámoljak, hanem, hogy feltegyek néhány egyszerű kérdést. Mégis én voltam, aki megmérettetett. Azt tettem hát, amit Angliában szokás. Az angolok ugyanis kiválóan tudnak kifogásokat gyártani.

Úgy kezdtem, hogy „a jelen helyzetemben...”, ekkor azonban a Rebbe olyat tett, ami ritkaság volt tőle. Félbeszakított a mondandóm közepén. Azt mondta: „Senki sem magától kerül valamilyen helyzetbe. Magunkat helyezünk bizonyos helyzetekbe, mások pedig más helyzetekbe.”

Ez a pillanat megváltoztatta az életemet.

Egyszerre csak ott voltam, előttem a zsidó világ egyik legnagyobb vezetője, aki arról gyözköd, hogy változtassak a helyzetemen. Ekkor rádöbentem arra, amire később számtalan más esetben: a világ téved. Sokan azt gondolják, hogy a Rebbe sikere a sok ezer tanítványban mérhető. De egy fontos dologról elfeledkeznek: egy jó vezető számos tanítványt képez, egy kiváló vezető azonban további vezetőket képez.

Ezt tette a Rebbe velem és még sok ezer másikkal.”

ÚJRA BÜSZKE A BOCSKAI ÚTI ZSINAGÓGA

Az Egység 134. számában Köves Slomó, az EMIH vezető rabbija új közösségek megteremtéséről beszélt, többek között a Bocskai úti zsinagógán zajló utolsó simításokról. Mostanra az épület elkészült, és bár a járványhelyzet nem teszi lehetővé a zsinagóga megnyitását, a közösségépítés megkezdődött. Összeállításunkból a zsinagóga múltját jelenét és jövőjét is megismerhetik. TUNA JUDIT ÍRÁSA

FOTÓK: KÁRPÁTI IVÁN

A Bocskai úti zsinagógát, amely ezer személy befogadására volt alkalmas, a nagyünnep előtt, 1936. szeptember 17-én (5697. tisri 1-jén) avatták fel. A ceremóniára több ezer fős tömeg gyűlt össze, köztük a kor politikai elöljárói és a zsidóság magas rangú képviselői, többek között az alpolgármester, a főkapitány-helyettes, zsidó cserkészcsapatok és Stern Samu udvari tanácsos, a pesti izraelita hitközség és az Országos Izraelita Iroda elnöke, illetve Wertheimer Adolf, a Zsidó Múzeum és az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat elnöke is tiszteletét tette a zsinagógában e jeles alkalom okán. Pár évig zavartalanul folytak itt a szom-

batfogadások, azonban nem tartott sokáig az öröm, ugyanis a második világháború alatt eltulajdonították az épületet, és gyalázatos módon bántak vele.

Az újbudai zsidóság központi zsinagógája a második világháború alatt teljesen elvesztette eredeti funkcióját, majd a háború után is dicstelen volt a sorsa: ahelyett, hogy a környékbeli zsidók visszakapták volna az imahelyüket, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) kezelésébe került, és a hatalmas, gyönyörű épületet feldarabolták. A régi tagok közül sokan szomorúan konstataáltak, és jobb esetben átszoktak egy másik zsi-

gógába vagy – kevésbé szerencsés esetben – teljesen felhagytak a zsinagóga-látogatással. Traumaként élte meg Gábor Mária is a zsinagóga „eladását”. Kisgyerekkori emlékei szerint az épületet éppen a zsidók adták át a TIT-nek: „Monumentális volt az épület. Persze gyerekként ezt máshogy éli meg az ember, de így visszagondolva is óriási volt a zsinagóga. Az egész egyetlen, nagy belső tér volt, amit később több szintre osztottak fel, amikor a TIT-nek eladták. Bennem úgy él a történet, hogy egyszer csak nem mentünk többet oda imádkozni. Hallottam arról, hogy változások lesznek, de arra egyáltalán nem gondoltam,

hogy el is adják az épületet. Nyilván a nagypapa tudta, de én gyerek voltam, és számomra akkor derült ki, amikor többet már nem mentünk oda. Annyira nyomasztó volt számomra az érzés, hogy eladják a zsinagógát, ráadásul a közbeszéd szerint mi, zsidók adtuk el az épületet a TIT-nek, hogy utána már nem is akartam templomba menni.”

A ma fellelhető források szerint viszont 1950-ben államosították, 1966-ban pedig beköltözött a Természettudományi Stúdió, és innen nem volt megállás: irodaházzá alakították át a vallási intézményt. A belső tereket felosztották, a gyönyörű hatalmas ablakokat kivették, helyettük kisebbeket helyeztek be, és az íves záródásokat is kiegyenesítették. Az egyetlen jel, melyből arra lehetett következtetni, hogy itt egykoron zsinagóga állt, a tény, hogy a kerítést menóramotívumok díszítették. „Ahogy a főbejáraton, a Zsombolyai út felől bementünk, a jobb oldali lépcsőn kellett felmenni a karzatra, de maga a zsinagóga – a földszinttől a tetőig – egyetlen, tágas légtér volt, nem voltak oszlopok, semmivel nem volt megbontva. A belső kialakításból adódott, hogy az ablakok is a földszinttől a mennyezetig futottak. A zsinagóga csodálatos ismertetőjegyei a hatalmas

és pompás, bibliai motívumokkal díszített, színes ólomüvegablakok voltak” – eleveníti fel *Gábor Mária*.

Valóban gyönyörű látvány lehetett, ahogyan a fény átszűrődött az ablakokon és sajnálatos, hogy nem élhette meg, hogy az eredeti tervekhez illően, iskola és szociális intézmény is csatlakozzon a tekintélyes méretű zsinagógához – mert ez volt az alapelképzelés még az átadásakor. Ezzel teljesen szembemelve, az ezt követő pár évtizedben teljesen eltüntették a lenyűgöző bauhaus szellemiségű épület zsidóságra utaló jeleit, miközben a TIT gyökeret eresztett az épületben, irodákat üzemeltettek és rendezvényeket szerveztek benne hosszú évtizedeken keresztül. Majd az 1990-es évek környékén, a rendszerváltást követően, valahogy már nem jutott megfelelő finanszírozás az épület fenntartására, így a programok is egyre ritkulni kezdtek, míg végül a bérbeadás mellett döntött a vezetőség.

A FORDULAT, AMIT NAGYON SOKAN CSAK REMÉLNI MERTEK

A történet eddig elég szomorú, de nem így ér véget: a fordulat 2016-ban következett be, amikor *Köves Szmó*, az EMIH vezető rab-bija tudomást szerzett arról, hogy el akarják adni az épületet: „Egy

A nyugati ablaksor és a Bocskai kapu és lépcsőház ablakok régen

közösségi tag keresett meg azzal, hogy lehetőség adódott az épület megszerzésére – érdekes módon ez pont ugyanígy történt az Óbudai Zsinagóga esetében is. Mivel immáron tíz éve általános célkitűzésünk, hogy azokat a zsinagógákat, amelyeket a holokauszt után sokszor megalázó módon más funkcióval ruháztak fel, visszaszerezzük a zsidó közösség számára, nem volt kérdés, hogy kezdeményezzük az újbudai zsinagógaépület megszerzését is.

Egyébként ebben a programban az első zsinagóga az Óbudai volt, majd következett a Budavári, és most a Bocskai úti van soron. Természetesen tudunk még pár további zsinagóga múltú épületről a fővárosban, de az még a jövő kérdése, hogy melyik lesz a következő a Bocskai zsinagóga után.

Véleményem szerint az, hogy mindent megteszünk annak érdekében, hogy a valaha a zsidó életet összehozó épületeket visszanyerjük, nemcsak funkcionális vagy szakrális

szempontból fontos, hanem méltányossági aspektusa is van. Egy olyan városban, mint Budapest, ahol száz-ezer főre tehető a zsidó származású lakosok száma, tényleg méltatlan, hogy még mindig van jó pár olyan zsinagóga, amely nem imaházként működik – és ez csakis a mi alkalmatlansági bizonyítványunk, ha ezeket így is hagyjuk. A magyar zsidóság szégyenfoltja, ha nem lépünk, és hagyjuk elveszni ezeket az impozáns épületeket. Mindent meg kell tennünk, hogy ezek az ingatlanok újra betöltsék eredeti funkciójukat. Mert hát milyen dolog lenne az, ha ennyi zsidó ember nem lenne képes ezeket a csodás épületeket arra a célra fordítani és használni, amelyre eredetileg építették?!” – teszi fel a vitathatatlan kérdést Köves Slomó.

És bár 2016-ban indult a „Bocskai-projekt”, a felújítási munkálatok csak 2018-ban kezdődtek meg, majd átcsúsztak a 2019-es évre. Ekkor már konkrét tervekkel állt elő az EMIH a tervező felé: szeretnék visszaállítani az eredeti állapotokat, illetve az imarész mellé közösségi tér kialakítását is szükségesnek látták, plusz rabbi-irodát, játszótermet, tinnédzserklubot, konyhát, étkezőt és rendezvényteret is szerettek volna az épületbe.

„Számomra sokáig ismeretlen volt, hogy kisebb gyerekek is ugyanúgy járnak zsinagógába a szülőkkel, mint a nagyobbak, akik már imádkoznak is. Amikor én voltam fiatal, a gyerekek mindig a szülők mellett voltak, nem úgy, mint most. Nem volt gyerekszoba, ahol a gyerekek ima alatt játszhattak volna – ahogy ez alatt az idő alatt még egymással sem barátkoztak. Amikor véget ért az istentisztelet, mindenki hazament, és a családok szűk körben, saját otthonaikban tartották meg a keddust. A családok nem jártak össze, ahogyan most teszik, nem volt ilyen nagy a társasági élet. Azonban ez nem jelenti azt, hogy az jobb volt, sőt kifejezetten pozitívan élem meg ezt a változást, hiszen nem lehet elég korán bevezetni a fiatal generációt a tanulásba, megismertetni velük a zsinagógai életet. Az, hogy külön gyerekszoba is lesz a Bocskai úti zsinagógában, csak „emeli a fényt” – folytatta Gábor Mária.

A most középkorúaknak valóban természetes, hogy gyerekek lépik el a zsinagógát, hiszen ők is ugyanúgy elkísérték szüleiket az istentiszteletekre ezelőtt 30-35 évvel. Ma már elképzelhetetlen, hogy egy keddus gyerekzsivaj nélkül teljen el, ennek kizárólag a koronavírus tud határt

szabni, de hamarosan újra együtt lehet majd a közösség, remélhetőleg tavasszal már minden a jól megszokott ütemterv szerint fog haladni, és ha előbb nem is, akkor majd mindenki megcsodálhatja az újraépített zsinagógát, melynek kivitelezéséről Bor András építésztervező, illetve Tóth Orsolya és Székely Éva belsőépítészek gondoskodnak.

AZ EREDETI KÜLALAK MEGTARTÁSA

Az épület belsejének kialakításán Tóth Orsolya és Székely Éva belsőépítészek dolgoznak, miközben folyamatosan egyeztetnek a zsinagóga előljáróival és a közösséggel is. Természetesen az alapkoncepció figyelembevételével alkotnak a belsőépítészek, miszerint a szentély kinézetében hasonló legyen az eredeti, régi tervekhez: travertinhez hasonló (mészkő burkolat), kőfurnér burkolatokat kap majd, széleit menórával fogják díszíteni.

„Külsejében is hasonló adottságokkal ruházzuk fel a »régi-új« imaházat, bár teljesen már nem lehet visszaadni a zsinagóga régi kinézetét, hiszen a vasbeton belső szintek kibontásával várhatóan az egész épület összeroskadna” – mondta el Bor András építésztervező, aki a jelenlegi átalakítás vezető tervezője. Arra viszont van esély, hogy az ablakok a régi időket idézzék: „A zsinagógába visszakerülnek az eredetihez hasonló üvegablakok. Bár a szóbeszéd úgy tartja, hogy az eredeti ablakok az Országos Rabbiképző Intézetbe kerültek, ez sajnos nem így van. Teljes egészében nyomuk veszett” – tudatta az építész. A kérdés itt valóban jogos, hogy akkor honnan volt elég és megfelelő dokumentum az új ablakok elkészítéséhez. Bor Andrásnak erre is van magyarázata: az egyik eredeti tervező unokájával, Novák Máriával vette fel a kapcsolatot, aki sok értékes információval segítette a munkát, mivel komoly fotógyűjteménye maradt fenn a korabeli időkől. „A mostani, behelyezésre kerülő ablakok Patak Gergely építész-belsőépítész közreműködésé-

vel kortárstechnológiával készültek. Ólomüveg helyett nyomtatják és égetik a háromrétegű, hőszigetelt ablakokra az eredeti bibliai szimbólumokat és díszítőelemeket, melyek majd a következőket szimbolizálják a déli ablaksoron: tízparancsolat kőtáblája, kohanita áldás, menóra az oltáron, Sínai-hegy, Noé bárkája, az északi ablaksor szimbolikája pedig avilág teremtése, három sófár, szombati asztal gyertyákkal, liturgikus hangszerek: hárfá, kürt, sófár, Isáj (Izajás, Dávid apja) fája, lerakott kard és a szentély oltára az örök tűzzel lesz” – tudtuk meg Bor Andrásról.

Gábor Mária, aki egy korábbi interjúnk alkalmával már bepillantást nyerhetett a munkálatokba, így fogalmazott: „Féltem újra átlépni a zsinagóga küszöbét. Sok emlék köt ide, és attól is tartottam, hogy elmarad a gyerekkori élmény, illetve nem gondoltam, hogy újrateheremthető korábbi monumentalitásában ez a gyönyörű Bauhaus-épület, ahova az eladásáig jártam, de amit most itt tapasztaltam, egészen jó érzésekkel töltött el. Igaz, nem lehet összehasonlítani a jelenlegi – hamarosan átadásra kerülő – Bocskai úti zsinagógával a régit, hiszen a TIT-korszakbeli „osztásokat”, nem lehetett

felszámolni, így ezentúl is talán csak bennem él tovább a régi tér élménye, azonban abban biztos vagyok, hogy a végeredmény gyönyörű lesz.”

STELL ISAAK RABBI ÉS STELL MUSHKY REBBECEN TÖLTI MAJD MEG ÉLETTEL A ZSINAGÓGÁT

Az újonnan nyíló Chábád-ház rabbija *Stell Iszaak* lesz, felesége, *Stell Mushky* rebbecen pedig a gyerek- és női programokért lesz felelős. „2017-ben költöztünk Magyarországra, én az Egyesült Államokból, Mushky Kanadából. Három évig dolgoztam rabbiként az Óbudai Zsinagógában Köves rabbi mellett, nagyon sokat tanultam tőle és a közösségtől is. Megtapasztaltam, hogy milyen rabbinak lenni, így betekintést nyerve abba, milyen lehet majd egyedüli rabbiként vezetni egy zsinagógát és szolgálni a közösséget. Fontos számunkra, hogy ez a zsinagóga olyan legyen, ahova mindenki szeretettel jön, ahol mindenki otthon érezheti magát, és jó a légkör is. Egy családi, barátságos helyet szeretnénk teremteni az itteni közösségbe járók és még nem járók között. Azokat a zsidó testvéreinket is szeretnénk bevonni a budapesti zsidó életbe, akik eddig valamiért nem mertek vagy ódzkodtak zsidó

társaságba menni. Az a tapasztalatom, hogy sokan félnek betérni egy zsinagógába, mert azt gondolják, hogy ott nagyon szigorú rend van, mert nem vagy alig beszélnek héberül, vagy mert nem ismerik a szabályokat, aggódnak amiatt, hogy kinézik őket, hogy azt sem tudják, mit kell csinálni. A helyzet az, hogy mi pont ezért vagyunk itt.

Jó pár éve, éppen az őszi ünnepek környékén, Jom Kipurkor egy kolumbiai üzletember és filantróp, George Rorh, aki nagy támogatója a Chábád mozgalomnak és rendkívüli kapcsolatot ápolt a Lubavicsi Rebbével, azt mondta a Rebbének: Ros háján idején szerveztem egy istentiszteletet, melyet kifejezetten zsidó előélettel nem rendelkezőknek tartottunk. A Rebbe komor arcot vágott és értetlenkedett. Feltételezve, hogy a Rebbe nem hallotta jól a történetet, Rohr megismételte az elmondottakat. Erre a Rebbe ezt válaszolta: „Nem rendelkeztek zsidó előélettel? Most menj vissza és mondd meg nekik, hogy minden zsidónak van háttere. Ők Ábrahám, Izsák, Jákob, Sára, Rebeka, Ráhel és Lea gyermekei.” Majd a Rebbe mosolya visszatért. Ez egy nagy tanulság a számunkra is.

Természetesen amellet, hogy a már meglévő közösségi tagokat segítjük, támogatjuk, a legszebb dolog számunkra, ha megismertethetjük közelebből és megszerethetjük a zsinagógai életet a vallási élettől eltávolodott, vagy azt soha nem gyakorló zsidó társainkkal. A mi zsinagógánk nem csak imaház lesz, helyet ad tóratanulásnak és jó cselekedeteknek is. Az ajtaja mindig nyitva lesz, mindenkit szívesen látunk, és szeretnénk is, ha sokan jönnének.” – tette hozzá bizakodó szavait Stell Isaac rabbi.

A zsinagóga átadása a pandémia miatt a vártnál későbbre tolódik, de már biztosan nem kell sokat várni arra, hogy megnyissa kapuit a közösség tagjai előtt, és ha az Örökkévaló is úgy akarja, a sábeszeket meg lehet majd rendezni a világjárvány alatt is, nyilvánvalóan fokozottabb odafigyeléssel és betartva az aktuális járványügyi előírásokat.

A lágymányosi nagyzsinagóga KALANDOS TÖRTÉNETE

Budapest legfiatalabb önálló zsinagógájába visszatér a hitélet. Az 1936-ban felavatott art deco stílushoz köthető lágymányosi zsinagógát alig harminc használat után elvették a közösségtől, átalakították, s új funkciót kapott. Most az EMIH újból a hitélet szolgálatába állítja a különleges épületet, melynek történetét a Judapest anno legújabb cikkében göngyölíti fel. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

A BUDAI HITKÖZSÉG ÉS KÖRZETEI

A budai zsidók története már a török idők előttre is visszanyúlik, viszont az újkori 1783-ban kezdődött, mikortól újból letelepedhettek a Duna jobb partján is. Az budai hitközség az első önálló imaházát 1812-ben építette fel az Öntőház utcában, melynek helyére 1865-ben épült a főzsinagógájuk, ami 1943-ban leégett, az ostromban pedig megsemmisült. 1888-ban épült fel a második önálló zsinagógája a Zsigmond (ma: Frankel Leó) utcában, amit bővítettek, 1928-ban pedig egy bérházat is építettek köré; ez máig aktív.¹

A budai hitközség a 19. század végén vett nagyobb lendületet, amikor a Margit körút, a Rózsadomb és a mai XI. kerülethez tartozó Lágymányos, Szentimréváros és Kelenföld elkezdett kiépülni és oda jelentősebb zsidó lakosság is költözött. A dél-budai zsidók a két világháború között a 6–7 ezer fős budai zsidó lakosság mintegy harmadát alkották, ám saját zsinagógájuk nem volt.

AZ ELSŐ LÁGYMÁNYOSI ZSINAGÓGA MEGGYALÁZÁSA

A XI. kerület első imaházát a Kende utca 12. új ikerbérházában rendezték be 1911-ben. Az első emeleten béreltek egy nagyobb lakást az Istentiszteletek megtartására, azonban a vallásos bérlők nem számoltak a bérház tulajdonosváltásával, mely sajnos gyalázatos végét jelentette itteni imaházuknak. A ház új gazdája – egy teológiai akadémiai tanár – felmondta a szerződést, habár az akkori rendeleteknek megfelelően szabadon felmondani közérdekű bérleményt nem lehetett. Pereskedés indult, melynek megalázó vége lett: a törvényszék a felmondást a következő indoklással érvényesnek találta:

„a kerület lakossága egy kisebb csoportjának érdekét szolgálja, nem is a kerület összlakossága érdekét, így tehát, az, hogy a kerület ezen részében izraelita imaház legyen, közérdeket nem képez”. 1923. augusztus 27-én végrehajtották jelentek meg, akik az imaház berendezését

szétszedték – esetenként szétfűrészték –, majd az utcára hajították. Az esettel kapcsolatban Vass József (1877–1930) népjóléti minisztertől, egyébként katolikus paptól, hiába kértek segítséget.²

RÖGÖS ÚT EGY SAJÁT ZSINAGÓGA FELÉ

A megrázó „kilakoltatás” után a közösség tagjai a Verpeléti (ma: Karinthy Frigyes) út 4–6. alá költöztették át az imaházát, azonban ez már egyre kevésbé elégítette ki a tagok igényét. Sem méretében, sem megjelenésében nem passzolt az egyre gyarapodó XI. kerületi közösséghez. A kelenföldiek 1925-ben kérelemmel fordultak a budai hitközség elöljáróságához, hogy számukra, az akkor 1200 főt számláló tábornak zsinagógát építtessenek. A vezetőség válasza arculcsapásként érte a reménykedő dél-budaiakat: „a kelenföldi zsidóság a budai zsidóságnak csak köldöknyulványa”...³

Kis időbe tellett, hogy a budai vezetők másképp viszonyuljanak a

A főbejárat és a toraszekrény

KÉPEK FORRÁSA: MILEV

helyzethez. 1927 nyarán Szántó Jenő, az Angol-Magyar Bank igazgatója, a budai hitközség alelnöke és egyben gazdasági előjáró vázolta a hitközség új beruházásait, így az új-laki bérház építése mellett egy telekvásárlást a lágymányosiak részére.⁴ Az ügy előrevitelében kulcsszerepe volt a Kelenföld-lágymányosi körzet elnökének, Schwarcz Samunak (1871–1937), a Fővárosi Tejüzem Rt. vezérigazgatójának, akit 1928-ban választották meg.⁵ Érdemes megjegyezni, hogy a szentimrevárosi körzet díszelnöke pedig nem kisebb személy volt, mint Strausz Adolf (1853–1944), a megbecsült közgazdász és etnográfus, Ferdinánd bolgár fejedelem (később cár) bizalmasa és tanácsadója, a Keleti Kereskedelmi Akadémia (ma: Budapesti Gazdasági Egyetem) tanára, a Magyar Néprajzi Társaság egyik alapítója.⁶

TERVEK ÉS AZ ANYAGI HÁTTER MEGTEREMTÉSE

A Lenke (ma: Bocskai) úti telket a főváros ajándékozta a hitközségnek. Az 1928-ban kiírt pályázatra összesen kilenc munka érkezett be, melyek közül a zsűri az első díjat senkinek nem ítélte oda – „miután oly abszolút becsú mű, mely annyira kiemelkedik a többi pályaterv felett, hogy önálló értéket képviselne, egy sem érkezett be”. A második díjat viszont három építésznek is odaítélték, így azt Novák Ede (1888–1951), Baumhorn Lipót (1860–1932) és annak sógora, Somogyi György (1893–1980) is megkapták. A harmadik díjazott Pollák Manó (1854–1937) volt.⁷

Megfelelő terv ugyan nem állt még a budaiak rendelkezésére, azonban a szándékot mutatta, hogy a templomkörzet vezetősége 1930-ban a Belügyminisztérium engedé-

lyével 1 pengős és 50 filléres téglajegyeket bocsátott ki, hogy az egész országban adományokat gyűjthesen a zsinagóga felépítéséhez.⁸

A hitközség 1933 júniusában hirdetett újból eredményt: az első díjat Novák Ede, a másodikikat Hamburger István (később Hámorra magyarosított, 1895–1970), a harmadikat pedig Román Ernő (1883–1959) kapta.⁹ Végül Novák és Hamburger kollaborációja valósult meg.

A nyertes tervek kihirdetésének évében, decemberben egy nemes lelkű felajánlás is érkezett Taróczy Nándor (1874–1973) altábornagy részéről: „A hazafias érzelmű magyar zsidóság iránt érzett őszinte rokonszenvem jeléül a világháborúban elesett Mózes vallású hősök emlékére 100 (egyszáz) pengőt vagyok bátor átadni.” Az adományt dr. Kirszhaber Adolf (1860–1940) a budai hitközség legendás elnöke köszönte meg: „Mély tisztelettel eltelten könyveltük el Nagyméltóságod gyönyörű tényét és biztosítjuk, hogy kellőleg értékelni tudjuk e szép elhatározást. Isten segítségével felépítendő templomunkban a hazáért felhangzandó fohászaink közben minden esetben fel fog csendülni szíveinkben az az ima is, melyet Nagyméltóságod és Csalátagjainak jóvoltáért fogunk az Egek Urához küldeni.”¹⁰

SZEMFÉNYVESZTÉS? – ELLENTMONDÁSOS KOMMÜNIKÉK

A tervek kihirdetése utáni két évben előrelépés nem történt. 1935 augusztusában, hogy a közvélemény érdeklődését újból felélessék, a hitközség hangzatos bejelentést tett, a zsinagóga felépítésének végleges szándékáról. Ugyan a bejelentésnek a valós hírértéke csekély volt, hiszen ezt már majd' 10 évvel korábban is belengették, a hír egyenesen érthetlenné vált a körzet elnökének, Schwarcz úrnak a nyílt levele után, melyben kijelentette, hogy az egyetlen dolog, ami az új templommal kapcsolatban megvan, az ajándék telek, a felépítéshez szükséges fedezet azonban egyáltalán nincs meg. „Ki kell mondani, hogy amit ez a

A keleti fal

mai előjáróság a Kelenföld-lágymányosi templom ügyében ígér, az közösséges kortézia, aminek semmi komoly fedezeti alapja nincs, ez nem komoly akció, ez kapkodás a látszat megmentéséért, amivel ideig-óráig lehet megtéveszteni a tájékozatlanokat, de aminek révén belátható időn belül a Kelenföld-Lágymányos zsidósága templomhoz jutni nem fog.”¹¹

Habár az ilyen volumenű építkezések körül kialakult anyagi problémák általánosnak mondhatók, a lágymányosi templom esetében kicsit többről volt szó. Ezekben az években folytak a pesti és budai hitközségek unifikációs tárgyalásai, azonban a budaiak nagyobb része, és annak előjárósága nem akart a pestiekkal egyesülni, miközben maga komoly forráshiánnyal küzdött. A budaiak vívódását tetézte az is, hogy a lágymányosiak szimpatizáltak az egyesüléssel, sőt 1934-ben még a kiválásuk is felvetődött, miután húzódó ügyeik nem kerültek elintézésre – egy közgyűlésen Schwarczék kivonultak, miközben az elnökségnek azt kiáltották oda: „Semmi közünk többé a budai hitközséghez! A Goldmark terem közelebb van hozzánk, mint a Zsigmond utca!”¹²

A legtöbben úgy vélekedtek, hogy a lágymányosi zsinagóga csak egy nagy, budapesti hitközség megteremtésén keresztül valósulhat meg.¹³

NAGYÜNNEPI IMAHÁZHELYZET

A budai hitközség 1935-ben a három állandó zsinagógája mellett az

őszi nagyünnepek alkalmával még hét helyszínen tartott Istentiszteleteket, melyek közül a többség a hegyvidék(ek) zsidó lakosságát célozta, mint a Hevra Kadisa üdülőháza a Zugligeti út 19-ben, a Szép-kilátás út 1., a Vadorzó utca 1. és a Budagyöngye vendéglőben (Budakeszi út 11.) berendezett átmeneti imahelyiségek, egy a vízivárosi zsidóknak biztosított kényelmet a Corvin téri Budai Vigadóban, kettő, a Halmi út 38. és a Horthy Miklós (ma: Bartók Béla) út 46. szám alatti pótimaházak pedig egyértelműen a Kelenföld-lágymányosi zsidóknak volt fenntartva.¹⁴

A zsinagóga alapkövetétele végül az őszi ünnepeket követően, 1935 októberében volt.¹⁵

MENJENEK PALESZTINÁBA!

Ha nem lett volna elég a pénzhiány és Pest-Buda-Lágymányos konfliktusa, a zsinagógaépítést még egy kis antiszemitizmus is „színesítette”. 1935 novemberében a keresztény községi párt lágymányosi szervezetének ülésén Csilléry András (1883–1964) – 1919-ben népjóléti miniszter, később háborús bűnös – tiltakozott, hogy a kerületben zsinagógát emeljenek, szerinte ugyanis tapintatlan a zsidók részéről, hogy a városrész keresztény jellegét akarják lerontani, „éppen ott akarja megvetni a lábát, ahol semmi keresnivalója nincs”. Az izgató beszédet „Menjenek Palesztinába!” és más bekiabálások szaggatták...¹⁶

A BUDAI ZSIDÓK ÖRÖMÜNNEPE

Az előzményeket ismerve szinte a csodával határos gyorsasággal született meg a második világháború előtti időszak utolsó önálló zsinagógája. 1936. szeptember 13-ára korszaklezáró eseményként is tekinthetünk: a vézskorszak előtti utolsó alkalom, amikor a város előkelőségei felekezetre való tekintet nélkül megjelentek és rendkívüli külsőségek mellett ünnepelték meg a fővárosi zsidók új vallási központját.

A vasárnapi ünnepély a Verpeleti úti régi imaházban kezdődött, ahonnan a feldíszített Tórákat több

ezer fős tömeg kíséretében, élükön a zsidó cserkészcsapatok tagjai, hűpe alatt vitték át az új zsinagógába. Az épület előtti téren a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot dr. Jalsovszky Jenő miniszteri tanácsos, a fővárost Lamotte Károly alpolgármester, a honvédséget Hetényi Imre főkapitány-helyettes és rendőr-főtisztviselők társasága képviselték. Jelen volt Stern Samu udvari tanácsos, a pesti hitközség és az Országos Izraelita Iroda elnöke, Fleissig Sándor, Glücksthal Samu és Vida Jenő felsőházi tagok és más előkelőségek.

A program a következőképp zajlott: miután az kar elénekelt a *Magyar Híszkegyet*, Tyroler József építésmérnök, a kivitelező átadta a templomkulcsot Novák és Hamburger tervezőknek, akik a kulcsot rövid beszéd keretében adták tovább Vető Sándornak, az építőbizottság elnökének, aki Krieszhaber doktor-nak nyújtotta át a kulcsot, aki végül Lamotte alpolgármestert kérte fel a főkapu kinyitására.

Az ünneplők a budai zsinagógák az alkalomra egyesített kórusának éneke mellett léptek be az új zsidó szentélybe. A Tórákat Sirota Sándor és Perlmann Arnold főkántorok „Mily szépek a te sátraid” kezdetű imája mellett helyezték be a frigyszekrénybe. Ezután dr. Kiss Arnold (1869–1940) budai főrabbi *Ima a hazáért* című zsolozsmáját énekelte, majd a csend beálltával maga Kiss főrabbi lépett a szószékre, hogy felavassa a zsinagógát. A beszéd után dr. Benoschofsky Imre (1903–1970) – két éve a lágymányosiak főrab-bija – gyűjtötte meg az örökmécses-t, majd „Izrael vallásáról, mint a világosság, a megismerés és a szellem tanításairól szolt”, a kórus Háleluja éneke után pedig dr. Vidor Pál (1909–1945) rabbi közölt pár gondolatot. Schwarcz elnök betegsége miatt Krammer Adolf alelnök gyűjtötte meg a templom emlékmécsesét, mely a budai nagy halottak emléke mellett az első világháborúban elhunyt hősi halottaknak is tisztelettel adózik – az aktus alatt a Frontharcos Szövetség

50 tagú képviselete tisztelgő állásba feszült. Ezután a hitközségi elnökök beszédei következtek és az alpolgármester székesfővárosi üdvözlője. Az ünnepség a Himnusz közös eléneklésével ért véget.¹⁷

A KIVITELEZÉS REJTÉLYEI

A fellelhető dokumentumok alapján nem egyértelmű, hogy a sok

Ünnepi menet cserkészekkel

évig hánykolódó projektet pontosan hogy koronázta siker. Gyanús az *Egyenlőség* szűkszávú avatási beszámolója¹⁸, míg más esetekben hosszan idéznek a beszédekből, a lágymányosi esetében távolságtartóan, csupán az események sorozatát rögzítették – e mögött talán az állhat, hogy a hitközségi unifikáció elmaradt, ám a zsinagóga felépült. Annyi azért tudható, hogy bár a zsinagóga valóban elkészült, arra fedezet továbbra sem volt, az avatás előtt pár héttel Tyroler saját maga jelentett 100.000 pengő passzívával fizetési képtelenséget és kérte a kényszeregyezségi eljárás megindítását maga ellen...¹⁹ Az építési program többi épülete pedig sohasem valósult meg: a tervezett iskola helyén az Országos Magdolna Otthon Egyesület szeretetháza épült fel Horthy Miklósné jószáshelyi Purgly Magdolna kezdeményezésére, a rabbilak és egyéb kiszolgáló épület helyén pedig kert, illetve a kiszélesített utca van.

AZ ÉPÍTÉSZETI REMEK

A zsinagóga főbejárata a tóraszekrény kelet felé való tájolása miatt a szelesebb sugárút helyett a mellék-

utcából nyílik, ahonnan egy tágas, fűthető előcsarnokba lehetett jutni, mely egyben a hétköznapi és téli imaterem funkcióját is ellátta. Itt, a frigyszekrény felett héber és magyar nyelvű zsoltáridézet állt: „Jó az Isten mindenkhez és irgalmas minden teremtményéhez” (*Zsolt.* 145:9.).

„Nincs az egész templomtérben egy pillér, oszlop vagy alátámasztó elem; az égszínkéék szentély, a hófehér falak, a keleti szőnyegként ható ragyogó üvegezés, a tér megvilágítása a nagyvonalú kazettás mennyezet, az alátámasztás nélküli lebegő hatalmas női karzat: impozáns és festői monumentalitást eredményeznek. [...] Szerkezeti szempontból sem volt könnyű probléma a 27x25 méter alapterületű és körülbelül 14 méter magas templomteret határoló falak szelnyomás ellen való stabilizálása”²⁰ – írja a *Tér és Forma* építészeti lap, a hazai modern mozgalom legfontosabb nyomtatott magazinja. A légies, vakítóan fényes teret Hende Vince (1892–1957) festőművész ólomüveglablakai tették meghitté. A frigyszekrény kékre festett beugrója gyakorlatilag külön tér, a mizráchi fal travertinnel burkolt, az áron hákódes kerete pedig vörösmárványból volt faragva. A bima a neológ trenddel ellentétben hagyományos módon, a tér közepén foglalt helyet. A keleti fal és az ablakokon kívül a zsinagóga díszítését a falakon futó héber idézetek adták. A frigyszekrény felett álló legnagyobb felirat fordítása: „Szent, szent, szent az Örökkévaló, a seregek ura, tele az

VÖRÖSMARTY – A BUDAI ZSIDÓ CSERKÉSZEK

Mai szemmel nézve kissé furcsának hathat, hogy a díszes, cilindres, keménykalapos menetet egyenruhás cserkészek kísérik. Akkoriban viszont ez teljesen természetes, sőt a korabeli fiatalság egyik fő identitásformáló egysége volt. A képen látható ifjak a Budai Izraelita Hitközség 311-es „Vörösmarty” cserkészei, akik 1924-től alkottak külön csapatot, székhelyük pedig az újlaki (Frankel Leó úti) körzet székházában volt és még külön „csapatlelkész” is segítette őket dr. Vidor Pál rabbi személyében. A névválasztás mögött a hazafias érzetet kell keresni, Vörösmarty Szózata csegett fülükben, mely kifejezte a trianoni döntés feletti szomorúságukat, de reményeiket is a hazájukban. Vidor jelmondata a következő volt: „Nem azt mondjuk a cserkészeknek: csak jó cserkészek, de jó zsidók is legyetek, hanem azt: nem lehettek jó cserkészek, ha nem vagytok jó zsidók!”²⁴

egész föld az ő dicsőségével.” (*Jesájá* 6:3.).

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁNI IDŐSZAK

A holokauszt után a veszteségek ellenére újjászervezték a hitéletet. A lágymányosi zsinagógát 1950-ben államosították, ám ettől függetlenül a következő bő tíz évben még használták azt, ezután pedig a Károlyi Gáspár téren vásároltak egy épületet, melyet imaházzá alakítottak. 1962-ig a körzet kántora Sándor Ernő (1903–1990) volt, és 1964-ben még biztosan volt napi imádkozás a zsinagógában, ezt tudhatjuk meg Benedikt Imre (1886–1964), a körzet pénzbeszédőjének rövid halálhíréből, aki „vallásos, egész életében dolgozó ember volt, aki élete utolsó napjáig naponta elment a reggeli és esti Istentiszteletra”.²¹ Az új imaházat majd’ negyed évszázados használat után 1981-ben renoválták;²² itt 2004 óta Radnóti Zoltán rabbi veze-

ti a hitéletet, 2012-ben bővítették az imaházat is.

Míg a közösség tovább élt, addig a zsinagógát brutálisan átalakították. A TIT 1969. december 19-én itt nyitotta meg a Természettudományi Stúdiót, s míg a napilapok az épületről áradoztak – „Míntha sci-fi film díszletei között járnánk. Bőrrel bevont, kényelmes fotel, a falakon faburkolat, az előadótermekben több nyelvű szinkrontolmács-berendezés, minden ülőhely alatt légkondicionáló készülék. A jól felszerelt kísérleti laboratóriumokat bármelyik egyetem megirigyelhetné.”²³ – stb., – addig elhallgatták a korábbi funkciót, és valójában a hazai modern építészet oly kevés templomi remekének tönkretételét éljenzették. Az egykori zsinagóga hatalmas terét két vasbetonfödémrel szelték át, kettéválasztva ezzel az égbetörő ablakokat, és eltüntették az íveket is – az épület a szocializmus kockaházainak sivárságába süllyedt.

¹ Ujvári Péter (szerk.), *Magyar Zsidó Lexikon*. Budapest: Zsidó Lexikon, 1929. 149. old.; ² „Meggyaláztak egy zsidó templomot”, *Egyenlőség*, 1923. 42. évf. 36–37. szám, 6. old.; ³ „Ellenzéki zászlóbontás Budán”, *Egyenlőség*, 1925. 44. évf. 43. szám, 13–14. old.; ⁴ „Hírek – A Budai Izraelita Hitközség”, *Egyenlőség*, 1927. 46. évf. 35. szám, 14. old.; ⁵ „Személyi hírek – Schwarcz Samut”, Budai Napló, 1928. 25. évf. 932. szám, 3. old.; ⁶ „Meghalt Strausz Adolf, a »fejedelmekek barátja«”, *A Magyar Zsidók Lapja*, 1944. 6. évf. 10. szám, 7–8. old.; ⁷ „A lágymányosi új zsidó templom tervpályázata”, *Egyenlőség*, 1929. 49. évf. 22. szám, 18. old.; ⁸ A m. kir. belügyminiszternek 123.806/1930. B. M. számú körrendelete. A kelenföld-lágymányosi izr. templomkörzet vezetőségének adománygyűjtési engedélye; ⁹ „Hírek – A kelenföldi iskolapályázat eredménye”, *Az Est*, 1933. 24. évf. 131. szám, 9. old.; ¹⁰ „Taróczy altábornagy adománya a lágymányosi zsidó templomnak”, *Egyenlőség*, 1933. 54. évf. 10. szám, 10. old.; ¹¹ „A budai hitközség pénz helyett kommunikékkal akarja felépíteni a lágymányosi templomot”, *Egyenlőség*, 1935. 55. évf. 32. szám, 13. old.; ¹² „Sulyos krízis Budán”, *Egyenlőség*, 1934. 54. évf. 39. szám, 5. old.; ¹³ Lásd például: Sós Ármin, „Vihar a lágymányosi új zsidótemplom körül”, *Egyenlőség*, 1935. 55. évf. 33–34. szám, 16.; ¹⁴ „Napi hírek – Izr. Istentiszteletek”, *Pesti Napló*, 1935. 86. évf. 220. szám, 11. old.; ¹⁵ „Hírek – A lágymányosi templom alapkövetétele”, *Ujság*, 1935. 11. évf. 270. szám, 9. old.; ¹⁶ „Mit akar Csilléry a lágymányosi zsinagógától”, *Egyenlőség*, 1935. 55. évf. 46. szám, 7.; ¹⁷ „Új templomot avatott a budai izr. Hitközség – Nagy ünnepséggel szentelték fel Isten új házáat”, *Ujság*, 1936. 12. évf. 210. szám, 4.; ¹⁸ „Mi újság a fővárosban – Új zsidó templom Budán”, *Egyenlőség*, 1935. 56. évf. 38. szám, 16.; ¹⁹ „Fizetésektelen építési vállalkozás”, *Nemzeti Ujság*, 1936. 18. évf. 185. szám, 14. old.; ²⁰ „Az új lágymányosi templom”, *Tér és Forma*, 1936. 9. évf. 12. szám, 353–356.; ²¹ „Halálözások – Benedikt Imre”, *Új Élet*, 1964. 20. évf. 11. szám, 6. old.; ²² „A lágymányosi zsidótemplom újjáavatása”, *Új Élet*, 1981. 36. évf. 12. szám, 3. old.; ²³ „Megnyílt a TIT Természettudományi Stúdiója”, *Esti Hírlap*, 1969. 14. évf. 296. szám, 2. old.; ²⁴ Vidor Pál dr., „A budai zsidóság nagy cserkészhete”, *Egyenlőség*, 1934. 54. évf. 25. szám, 24. old.

MI KERÜL A KIDUSASZTALRA?

A HÁROM SZOMBATI ÉTKEZÉS

Bár mostanában nincs lehetőségünk a megszokott és várva várt zsinagógai kidusokra, az ima utáni beszélgetésekre egy-egy finom fogás fölött, egy régi zsinagóga újjászületése kapcsán mi másról is beszélhetünk?! És imádkozunk, hogy hamarosan újra együtt lehessünk. DÉNES ANNA ÍRÁSA

*És mondta Mózes: „Egyétek meg ma, mert szombat van ma az Örökkévalónak; ma nem találjátok azt a mezőn.”
(2Mózes 16:25.)*

Ebben a mondatban háromszor szerepel a „ma” szó a szombattal kapcsolatban, innen a három étkezés előírása. A sábat az idő szigete, amikor a munkát, a számítógépet és a telefont félretéve a családnak szentelhetjük az időnket. Ez a nap jel a számunkra. Elismerjük, hogy az Örökkévaló hat nap alatt teremtette a világot, és ahogyan a hetedik napon megpihent, úgy mi is megpihenünk, félretesszük a hétköznapok munkáit, és a sábat, a spiritualitás felé fordulunk, hogy a lehető leginkább átérezzük a transzcendenst, hogy valóban világosságot jelentsünk a népek számára.

A szombat az egyén és a közösség számára is fontos élmény, ezért kiemelt része a közös étkezés. Így vált a három *szeudá*, vagyis lakoma a sábat központi elemévé. Az étkezéseket gonddal készítjük elő, még a szombat bejövetele előtt, hogy ezzel is emeljük az ünnep fényét, és kihangsúlyozzuk a szombat élvezetének fontosságát. A három étkezés közül az első kettő, a péntek esti és a szombat délelőtti, nagyobb szabású, ennek megfelelően különlegesen indul: egy pohár borra mondott *kidus*, és a két bárchesz megszegése vezet be. Ezek a lakomák talmudi hagyomány szerint húsosak, és több fogásból állnak. Szokás a főételt képező hús előtt előételt is felszolgálni: a szombatra emlékeztető halat és salátákat, az étkezést pedig desszerttel zárják le. A harmadik étkezés, a *szeudá slisit*, vagy *sálesüdesz*, nem annyira ünneplés, mint az első két lakoma, bár nem kevésbé fontos.

A MEGSZENTELT ÉTKEZÉS

Nézzük meg tehát, mi is az a kidus. Maga a szó megszentelést, illetve elkülönítést jelent. A szombat szentségének szóbeli deklarálása micva, és ezt teljesítjük részben a szombati imádkozás során, részben a kidussal. Szűkebb értelemben a péntek, illetve ünnep esti és szombat, valamint ünnep déli étkezést megelőző, rövid imádságot nevezünk tehát így, melynek keretében szólunk a szombatról, vagy az ünnepről, rövid áldást mondunk egy pohár borra, majd megszegjük a fonott ünnepi kalácsot, a bárcheszt. Míg az esti kidus tematikája inkább a tanúságtétel, addig a délelőtti elhangzó kidus a szombat és az ünnep megtartásának tórai parancsáról szól. (A kidus további jelentéseiről, illetve a hozzá kapcsolódó kifejezésekről ld. keretes szövegünket.)

A kidus kifejezés egy másik jelentésben is használatos, ez pedig: közvetlenül a szombat vagy ünnep reggeli istentiszteletet követő közösségi összejövetel a zsinagógában,

melyet kisebb-nagyobb étkezés és tóramagyarázatok egészítenek ki. A kétféle jelentést nyelviileg is megkülönböztetjük, aki kidust mond, az a bor fölött elmondja az áldást, aki pedig kidust ad, az vendégül látja a közösség többi tagját a szombat reggeli istentisztelet után. A zsinagógai kidust a harmadik századi Babilóniában vezették be, hogy az utazók, akik a szombatot a zsinagógában töltötték, mielőtt másnap továbbutaztak volna, mindenképpen meghallgathassák az áldást.

És hogy mit szolgálnak fel a kiduson? A szombat délelőtti zsinagógai fogadásokon is elhangzik a kidus hagyományos szövege és a borra mondott áldás. Ha csak kisebb étkezésről van szó, akkor édes és sós sütemények, valamint italok képezik a kínálatot és – legalábbis askenázi körökben – az elmaradhatatlan kugli, ezeket savanyú uborka és sózott hering egészíti ki, vagyis olyan ételeket szolgálnak fel, melyeket könnyű eltartani és fogyasztani is. Nagyobb étkezések esetén saláták, friss zöldségek, gyümölcsök vagy mártogatósok is helyet kaphatnak a zsinagóga előterében vagy udvarán felállított asztalokon, ha pedig teljes étkezésről van szó, akkor természetesen fonott kalács (bárchesz) vezet be, és főfogás is tartozik hozzá. A felsoroltak közül most a kuglival foglalkozunk részletesebben, ami jelen esetben nem tekebábut, hanem egy jellegzetes zsidó ételt takar, melynek alapjai évszázadok óta nem változtak: az igazi kuglihoz szükség van valamiféle szilárd alapra (krumpli, tészta, rizs), tojásra és zsiradékra.

A KUGLI TÖRTÉNETE

A források szerint a XIII. században kezdtek a német zsidó háziasszonyok tojással kevert kenyértésztából formált gombócokat adni a sólethez. A gombócok magukba szívták a sólet gazdag ízét, és különleges ínycsalatokká váltak a szombati asztalon. Innen ered az étel neve, mivel a kugel labdát, vagy gombócot jelent. Később a tésztát a *kugeltopf*, vagyis kuglisedény nevű kerámiatálkában helyezték a sólet gőzével teli környezetbe, a sóletes edény fedele alá, így a tészta nem száradt ki, de oda sem égett. És ha már egyszer a kugli kijött a sóletből, az étel önálló életre kelt, és egyre többféle módon készítették el a zsidó háziasszonyok. A kezdeti kenyérgombócokhoz számtalan kiegészítő társult: megpárolt hagyma, a libazsír készítése során visszamaradt bőrből készült töpörtyű (*gribenesz*), és a XVII. századi Eu-

rópában egyre inkább elterjedő cukor létrehozta az édes változatokat is. A XVIII. század elején részben hászid csoportok, részben a vilnai Gáon tanítványai közül többen is a Szentföldre költöztek, és természetesen magukkal vitték az ételeiket is. Jeruzsálemben alakult ki a hagyományos sós-borsos tésztakugli és az édes, karamellizált cukorral készült tésztakugli fúziójából a jellegzetes jeruzsálemi kugli.

A gőzölés helyett inkább sütőben sült kuglik kora azonban csak később érkezett el, a XIX. század Amerikájában, amikor egyre több háztartás számára vált lehetségessé, hogy saját süttőt tartsanak. Innentől kezdve a kugli önálló fogásként, nem csak a sólet részeként is az asztalra kerülhetett. Mára már szinte mindenből készítenek kuglit: a hagyományos reszelt krumpliból készült vagy a jeruzsálemi édes-borsos tésztakugli mellett találunk például brokkoliból vagy karfiolból készült példányokat vagy almakuglit, fahéjjal ízesítve.

KUGLI A KARPENSTEIN UTCÁBAN

Mielőtt egy receptet bemutatnánk, nézzük, mit jelentett a háború előtti Pesten a kugli. Ahogy olvasóink már megszokhatták, Spindler Éva mesélt a háború előtti emlékeiről:

„*Anyu vett lisztet, és hozzátettek zsírt és sót és egy kis borsot. Összekeverték, egy kicsit lágy massza lett, ezt tették bele a sóletba. Volt egy hozzá való gömbölyű porcelán tányérka, olyan volt, mint egy kompótostál, csak porcelánból vagy kőagyagból, nem tudom már. Azt rátették, és úgy rakták rá a húst. Ami nem fért bele ebből a lisztes zsírból, azt a nyakba (általában libanyakba) beletöltötték és a két végét megvarrták, de azt én nem szerettem. Én azt szerettem, ha zömlével, petrezselyemmel, tojással volt megtöltve a nyak, mert azt is csinálták. Az anyu úgy csinálta, hogy levette a tyúk bőrét a szárnyakkal együtt, és zömlét, petrezselymet, tojást, borsot összekevert, és a bőrt megtöltötte. Amikor csak nyakat töltöttek petrezselymes keverékkel vagy a kugliból kimaradt zsírral, akkor megvarrták alul és fölül a nyakat és betették a sóletbe. De külön is csinálták, vízzel, zsírral betették egy sütőlemezre, és úgy megsütötték. Amikor a sólet kész volt, akkor levették a tálalt, és a kugli úgy egybemaradt, fel lehetett szeletelni. De én azt nem szerettem, elég száraz volt, nem volt sok íze.*”

A KIDUS TARTOZÉKAI

KIDUSPOHÁR: héberül *kosz, jiddisül becher*. Gyakran ezüstből vagy üvegből készül, szépen díszítve, hogy használója ezzel is kiemelje a szombat vagy az ünnep jelentőségét és azon belül a kidus fontosságát.

KIDUSBOR: a bor nagyon fontos szerepet játszik a zsidó hagyományban. Borsos ára miatt azonban sokszor nehezen, vagy egyáltalán nem volt elérhető széles néprétegek számára, ilyenkor olcsó, édes borral, gyakran mazsolából készült itallal helyettesítették. A sűrű, nagyon édes, ám igen gyenge minőségű bort a mai napig kidusbornak nevezik. Az utóbbi évtizedekben elterjedt, kiváló kóser borok a legtöbb helyen felváltották ezeket a cukorral és egyéb összetevőkkel kevert italokat.

KIDUS LÖVÁN: holdszentelés. Ezt a szertartást a hónap első felében, általában a szombat kimenetelét követően végzik a szabad

ég alatt. Ebben a kifejezésben megszenteléseként szerepel a kidus szó, és nincsen köze a fentiekhez.

KIDUS HÁSÉM: Isten nevének megszentelése, szélsőséges esetben mártírhalál, gyakoribb esetben olyan tett, amellyel másoknak megmutatjuk, hogy milyen jó az Isten és az Ő népe.

KRUMPLIKUGLI

párve

6 közepes méretű krumpli; 1 nagy fej hagyma; 3 tojás; 1/3 pohár liszt vagy maceszliszt; 2 kk. só; bors, ízlés szerint; 4 ek. növényi olaj

A krumplit meghámozzuk és finomra reszeljük. A hagymát szintén lereszeljük vagy nagyon apróra felvágjuk. A zöldségeket nagy tálba tesszük. A tojásokat egyenként üvegpohárba ütjük, ha meggyőződünk arról, hogy nincs bennük vércsepp, akkor a reszelt krumplihoz adjuk őket. Sózzuk, borsozzuk, hozzáadjuk a lisztet és az olajat is. Alaposan összekeverjük. Kiolajozott tálba simítjuk, és 180 fokra előmelegített sütőben egy óráig sütjük.

Amerika a választások után – mire számíthat Izrael?

Nem titok, hogy az izraeli közvélemény túlnyomó többsége – az amerikai zsidósággal ellentétben – Donald Trump győzelmét remélte, aki elnöksége alatt számtalan tétével fejezte ki elkötelezettségét Izrael mellett. Négy évvel ezelőtt is ő volt az izraeliek favoritja, igaz, akkor még nem tettei alapján ítélték meg. Támogatásával sokkal inkább az Obama-adminisztrációval szemben fejezték ki ellenérzéseiket. **NAFTALI DEUTSCH ÍRÁSA**

Obama rendkívüli vehemenciával próbálta saját elképzeléseit ráerőltetni a zsidó államra, az Iránnal kötött megállapodásával pedig egzisztenciális veszélynek tette ki Izraelt és elősegítette a palesztin terroriszervezetek megerősödését. Az utolsó csepp az volt a pohárban, amikor elnöksége végén nem vétózott meg egy olyan ENSZ-határozatot, mely gyakorlatilag illegálisnak minősítette a zsidók jelenlétét Jeruzsálemben.

Az Obamát váltó Donald Trump azonnal radikális változtatásokat eszközölt az Egyesült Államok közel-keleti politikájában. Elismerte Jeruzsálemet, a zsidó nép ősi fővárosát Izrael Állam fővárosának, áthelyezte országa nagykövetségét Tel-Avivból Jeruzsálembé, elismerte az izraeli szuverenitást a Golán-fennsíkon, jelentősen csökkentette a terrorizmust támogató Palesztin Hatóság számára juttatott összeget és hatályon kívül helyezte az Iránnal kötött szerződést, továbbá szigorú szankciókat vezetett be a perzsa állammal szemben.

Nem kevésbé fontos, hogy Trump egy teljesen új, a realitásokkal számoló izraeli-palesztin béketervvel állt elő, melyet Netánjáhu üdvözölt, Mahmud Abbas azonban határozottan elutasított. Az elmúlt hónapokban pedig tanúi lehettünk annak, hogy Izrael békeszerződéseket kötött az arab világ fontos szereplőivel. Ezek mellett további több jelentős megállapodás lehetősége is felmerült, köztük a térség legfontosabb országával, Szaúd-Arábiával. Trump diplomáciai sikereinek egyik titka az volt, hogy Obamától és John Kerrytól eltérően nem adott vétójogot a palesztin vezetésnek, hanem őket megkerülve hozta tető alá a megállapodásokat.

Mind ezek fényében nem meglepő Trump első lépés népszerűsége a zsidó államban. Nem lenne helyes azonban, ha pánik lenne úrrá az izraeli közvéleményen, hiszen számos jel mutat arra, hogy Joe Biden – bár Obama alelnökeként szolgált – nem ellenséges Izraellel szemben és más úton halad, mint demokrata elődje.

NÉVJEGY

NAFTALI DEUTSCH

- SZÜLETETT: 1978
- FOGLALKOZÁSA:
Igazgatói asszisztens,
Jad Vásem Könyvtár
- CSALÁD: házas
7 gyermek édesapja

Ezzel együtt feltételezhető, hogy a Külügyminisztérium és a Nemzetbiztonsági Tanács új munkatársai az Obama-kormány egykori szakembereiből kerülnek majd ki, és az is várható, hogy ismét napirendre kerül egy Iránnal kötendő megállapodás lehetősége is. A palesztinokkal kapcsolatban a leendő alelnök, Kamala Harris már bejelentette, hogy tárgyalásokba kíván kezdeni a Palesztin Hatósággal és megnöveli a nekik szánt segély mennyiségét.

Nem kizárható azonban – ahogy Biden külpolitikai tanácsadója, Anthony Blinken jelezte –, hogy az új kormány nem szünteti meg az Iránra kirótt büntetőintézkedéseket. Ha ez így lesz, akkor Izraelnek és az amerikai zsidó lobbicsoportoknak nem kell a 2015-ben

egyszer már megvívott és elvesztett harcot újakezdeni. Ehelyett arra összpontosíthatják tevékenységüket, hogy meggyőzzék Bident a Trump által elkezdett Irán-politika folytatásának szükségességéről, mellyel elejét vehetik annak, hogy a perzsa állam atomfegyverhez jusson.

Abban pedig csak bízhatnak az Izrael-barát amerikai zsidók és Netánjáhu, hogy Biden tanul Obama hibáiból, és nem erőlteti az elhibázott és terrortámadások sorozatához vezető, engedékeny palesztin-politikát.

Biden hosszú évtizedek óta fontos szerepet játszik az amerikai külpolitikában, már Golda Meirrel is tárgyalt a hetvenes évek elején. Hozzáállásából kiderül, hogy úgy véli, ő jobban tudja az izraeli vezetéknél, hogy mi is áll a zsidó állam érdekében. Akkor, a jom kipuri háború előtt nem sokkal, azt ajánlotta az izraeli miniszterelnöknek, hogy vonja vissza a katonáit az 1967-ben elfoglalt területekről, az erősebb fél gesztusaként.

Mindezzel együtt működéséből az is egyértelmű, hogy Barack Obamánál kedvezőbbben áll Izraelhez, ami bizakodásra adhat okot. Az örömmünetet ülő palesztinok mindenesetre már bejelentették, hogy a Trump-éra idején meghozott összes, Izrael számára kedvező döntés visszavonását várják el az új elnöktől. Követelik az amerikai nagykövetség visszaköltöztetését Tel-Avivba, a bezárt washingtoni palesztin diplomáciai iroda megnyitását, a segély növelését, az ENSZ palesztin „menekülteket” támogató programjának finanszírozását és a béketárgyalások újakezdését, a 2016-os állapotok alapján.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy ha esetleg Biden mégis az iráni alku visszaállítása és a palesztin követelések kielégítése mellett döntene, Izraelnek joga és lehetősége lesz nemet mondani. Netánjáhu többször bebizonyította az Obama-adminisztráció nyolcéves működése alatt, hogy a zsidó állam ellentmondhat Amerikának, ha saját biztonsága kerül veszélybe.

Arra is számítani lehet, hogy a Trump segítségével létrejött szövetség Izrael és az Öböl-menti arab államok között csak erősebbé válik, amennyiben Biden kedvezményeket tesz Irán számára. Az Egyesült Arab Emírátsok és Bahrein (továbbá, nem hivatalos formában, Szudán-Arábia) nem azért álltak Izrael mellé, mert hirtelen a cionizmus lelkes támogatóivá váltak, hanem a saját biztonságukat és stabilitásukat féltik a perzsa államtól. Ha Biden megismétli Obama hibáját, és Irán számára kedvező alkut köt, akkor ezek az országok jobban rá lesznek szorulva Izraelre, mint valaha.

Fontos körülmény továbbá, hogy ma, 2020-ban Izrael sokkal erősebb gazdaságilag és katonailag is, mint 2009-ben volt. Az amerikai segítség természetesen továbbra is fontos a zsidó állam számára, de ma már sokkal több mozgástere van, mint Obama idején volt. Az amerikai politikai életben továbbra is sokan kitartanak Izrael és a Trump által lefektetett béketerv mellett, mely reálisan áll a konfliktus megoldásához és hosszú távon elvezethet a helyzet rendezéséhez.

Joe Biden rendkívül nehéz helyzetben veszi át az Egyesült Államok kormányzását. Le kell győznie a koronajárványt, újra kell indítania a gazdaságot és felül kell kerekednie az amerikai társadalom végletes megosztottságán. Mindemellett kérdés, hogy mennyire élveznek majd prioritást a külpolitikai ügyek. Trump távozása kétségtelenül komoly kihívások elé állítja Izraelt, ez azonban nem jelenti az Egyesült Államokkal való erős szövetség felbomlását. Az izraeli politikának az aggodalmak helyett e fontos kapcsolat ápolására és fejlesztésére kell koncentrálni.

Eredetileg megjelent a zsidó.com-on. Az írás a lapzártánkkor ismert helyzetre épül.

A zsinagóga, amelyik megemelte kalapját Ferenc József előtt

DÉNES ANNA MESÉJE

Jeruzsálem óvárosában a sok száz és ezer éves romok között fiatalabbak is akadnak. Az egyik legszebb közülük a Tiferet Jisráel zsinagóga. Erről szól mai történetünk.

Ferenc József császár és király sok-sok éven át volt Ausztria és Magyarország uralkodója. Sokan szerették és tisztelték, mert jól bánt az alattvalóival. Nevét sok régi imakönyvben még ma is megtalálhatjátok – nagyszületek nagyszülei minden szombaton elmondták a császárért való imát.

Történt egyszer, hogy Ferenc József Izrael földjére látogatott. Akkoriban Izrael a hatalmas Oszmán Birodalom része volt, és az uralkodó szívesen fogadta a másik óriási birodalom, az Osztrák-Magyar Monarchia urát. Ferenc József érkezésének hírére fellobogózták Jeruzsálemet és reményekkel telve várták az uralkodót. Amikor megérkezett, áhítatosan járta be Jeruzsálemet, a szent várost, és látogatást tett annak zsidó lakóinál is. Megtekintette a legfontosabb látnivalókat és megnézte azt is, hogy mint élnek egykori alattvalói.

Jeruzsálemben akkoriban nagy építkezések folytak. Ferenc József nem volt rest, sorra látogatta valamennyit, és kedvtelve szemlélte azokat az épületeket, melyeket saját alattvalói emeltek. Néhány évvel korábban a ruzsini rebbe, Jisráel Friedman rabbi drága pénzen megvásárolt arab tulajdonosaitól egy telket, nem mesz-

sze a zsidók egyik legszentebb helyétől, a Siratófaltól. Gyönyörű zsinagógát építettek magas, fehér falakkal és szépen ívelt ablakokkal, csak éppen a teteje hiányzott még. Ferenc József természetesen meglátogatta ezt az építkezést is, hiszen a ruzsini rebbe egyben alattvalója is volt, az Osztrák-Magyar Monarchia lakosa.

A zsinagóga építetői kellő tisztelettel köszöntötték uralkodójukat, körbevezették a pompás épületben és beszámoltak neki szentföldi életükről. Ferenc József meglepedettséggel szemlélte a zsinagógát, csak azon csodálkozott erősen, hogy miért nincs a tetején kupola. Az ő birodalmában ugyanis akkoriban kupolás zsinagógákat építettek. A zsinagógának valóban nem volt még teteje, mert ahogy folyt az építkezés, itt is csinosítottak egy kicsit, ott is hozzátoldottak még valamit, és mire a kupolához értek volna, elfogyott az építkezésre szánt pénz. Ezt azonban mégse mondhatták a hatalmas uralkodónak, és Niszán Beck, aki a ruzsini rebbe nevében vezette az építkezést, így felelt: „Felségednek igaza van, valóban, a kupola jelenleg nem látható. Felséged nagysága előtt ugyanis még zsinagógánk is meghajol, és tisztelete jeléül a kalapját is leemelte.”

Ferenc József nagyot nevetett az elmés válaszon, és rögtön megértette, hogy itt bizony segíteni kell. Szép összeget adományozott a célra, amiből befejezheték az építkezést, és felépülhetett a zsinagóga kupolája is.

Legyen a mi otthonunk az Ön otthona!

A színvonalas időotthon képes eleget tenni a sokszínű elvárásoknak.

Hegedüs Györgyné, Róza néni
2003 óta a csepeli otthon lakója

Visky Éva néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

Lőrinczi Andrásné, Tilda néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

**Nekem az öngondoskodás a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a függetlenség, önállóság megőrzése,
- » a biztos lakhatás,
- » a mindennapi terhektől mentes élet,
- » az egészségmegőrző szolgáltatások,
- » a támogató közösség.

**Nekem az aktív pihenés a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » az egészség megőrzését támogató szolgáltatások,
- » a saját, légkondicionált kirándulóbusz,
- » a kirándulóprogramok országshoz,
- » a szabadidő hasznos eltöltésének sokszínűsége közösségben.

**Nekem a társas kapcsolatok a legfontosabbak!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a családi légkör,
- » a támogató közösség,
- » az intézmény falain belül zajló aktív társasági élet,
- » az intézményen kívüli kapcsolatépítés és
- » az új barátságok kötésének lehetősége.

Jöjjön, nézzen be hozzánk! Várjuk jelentkezését:

06 1 510 00 17

www.olajagotthonok.hu

A fenti képek marketingcéllú hozzátételhez a jogosultak előzetesen írásbeli engedélyükkel hozzájárultak

CEDEK Szeretetszolgálat Nevelőszülői Hálózata nevelőszülőket keres!

Mit jelent nevelőszülőnek lenni?

A nevelőszülő önzetlenül ad a saját életéből, idejéből, otthonából, szeretetéből, gondoskodásából.

A nevelőszülő szakemberként végzi segítő tevékenységét. Családi életén keresztül mintát ad.

Ki lehet nevelőszülő?

* Büntetlen előéletű, 24. életévét már betöltött és a gondozott gyermeknél legalább 18 évvel idősebb.

* Akinek személyisége és egészségi állapota alkalmas a nála elhelyezett gyermekek egészséges fejlődésének a biztosítására.

* Aki elhivatott, szeretettel, kellő nyitottsággal és türelemmel fordul a rábízottak felé.

* Akinek otthona, lakáskörülményei, környezete is alkalmas ennek a feladatnak ellátására.

Szeretettel várjuk az érdeklődők és leendő nevelőszülők jelentkezését!

„Minden gyermek megérdemel egy családot!”

Bővebb felvilágosításért keressen bennünket:

neveloszulo@cedek.hu vagy +36202940641

www.cedek.hu/neveloszuloi-halozat

OTTHON AZ ISKOLÁBAN

Az *Egység* folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

JELENTKEZZ!

WWW.ZSIDOGIMNAZIUM.HU

